

Crna Gora
Ministarstvo ekonomije
Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća

Crna Gora
Ministarstvo prosvjete

Strategija za cjeloživotno

PREDUZETNIČKO UČENJE

2015-2019

sa Akcionim planom

Podgorica, 2014. godine

Sadržaj

Lista skraćenica	0
Uvod i proces pripreme strategije	1
Vizija	2
Analiza trenutne situacije i ostvareni napredak	3
Faze razvoja i oblasti napretka.....	3
Razvoj svijesti o značaju preduzetničkog učenja za ukupan socio – ekonomski razvoj zemlje	4
Unapređivanje preduzetničkog učenja u sistemu formalnog obrazovanja	4
Unapređivanje preduzetničkog učenja u sistemu neformalnog obrazovanja	6
Praćenje sprovođenja, evaluacija i izvještavanje o preduzetničkom učenju.....	6
Odnos sa drugim nacionalnim strategijama i programskim politikama	6
Učenje o preduzetništvu u EU i primjeri dobre prakse	8
Naučene lekcije	11
Ključni izazovi i prioriteti	11
Strateški ciljevi i planirani rezultati do 2019.god.....	13
Implementacija i monitoring Strategije	19
Uloge i funkcije Nacionalnog partnerstva.....	19
Kordinacija	20
Monitoring	21
Finansiranje Strategije	22
Akcioni plan implementacije Strategije	23

Lista skraćenica

CARDS	Program EU 200-2006 za zemlje jugoistočne Evrope
COSME	Program EU za konkurentnost i mala i srednja preduzeća
CRNVO	Centar za razvoj nevladinih organizacija
CSO	Centar za stručno obrazovanje
EEN	Evropska mreža preduzetništva
EK	Evropska komisija
ERASMUS+	Program EU koji podržava cjeloživotno učenje
ETF	Evropska trening fondacija
EU	Evropska unija
EUROSTAT	Zavod za statistiku EU
ICCG	Ispitni centar Crne Gore
ICT	Informaciono-komunikacione tehnologije
ISCED	Međunarodni standard klasifikacije obrazovanja
ISCED1	Međunarodni standard klasifikacije obrazovanja za osnovno obrazovanje
ISCED2	Međunarodni standard klasifikacije obrazovanja za niže srednje obrazovanje
ISCED3	Međunarodni standard klasifikacije obrazovanja za više srednje obrazovanje
ISCED 5&6	Međunarodni standard klasifikacije obrazovanja za visoko obrazovanje
CSO	Centar za stručno obrazovanje
MBA	Montenegro biznis alijansa
ME	Ministarstvo ekonomije
MP	Ministarstvo prosvjete
MSP	Mala i srednja preduzeća
MRSS	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
NVO	Nevladina organizacija
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PU	Preduzetničko učenje
PKCG	Privredna komora Crne Gore
SEE2020	Strategija jugoistočne Evrope
SEECCEL	Regionalni centar za razvoj preduzetničkih kompetencija za zemlje jugoistočne Evrope
SBA	Evropski Akt o malim preduzećima
TNA	Analiza potreba za obukom
UPCG	Unija Poslodavaca Crne Gore
UDG	Univerzitet Donja Gorica
ZZŠ	Zavod za školstvo
ZZZCG	Zavod za zapošljavanje Crne Gore

Uvod i proces pripreme strategije

U skladu sa Programom rada Vlade Crne Gore za 2014. godinu, pripremljena je Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje za period 2015-2019. godine. Nadležnost za upravljanje, organizaciju i koordinaciju sveukupnog procesa povjerena je Direkciji za razvoj malih i srednjih preduzeća.

Strategiju je pripremila Radna grupa sastavljena od predstavnika institucija/organizacija koje se bave razvojem i promocijom preduzetničkog učenja u Crnoj Gori. Radna grupa je pripremila informacije i mišljenja, definisala strateške pravce i zadatke, utvrđivala prioritete, dinamiku i rokove za sprovođenje, i pritom obavljala vrednovanje rezultata ostvarenih u prethodnom periodu.

Funkcija predsjedavanja i koordinacije:

- Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća

Radna grupa:

- Ministarstvo prosvjete
- Ministarstvo ekonomije
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja
- Zavod za školstvo
- Centar za stručno obrazovanje
- Zavod za zapošljavanje
- Privredna komora Crne Gore
- Unija poslodavaca Crne Gore
- Centar za razvoj NVO
- Ekonomski fakultet, Univerzitet Crne Gore

Ministarstvo ekonomije i Ministarstvo prosvjete su se obratili Evropskoj trening fondaciji (ETF) za pomoć u pripremi nove strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje. ETF je pružio podršku Radnoj grupi za izradu kvalitetne i relevantne strategije i akcionog plana za PU, zasnovanih na: (i) logičnom procesu uključivanja i konsultovanja zainteresovanih strana; (ii) analizi dokaza i drugih relevantnih programskih politika i (iii) interakciji i koordinaciji između članova Radne grupe i stručnih konsultanata ETF. U okviru tehničke podrške, ETF je izabrao jednog nacionalnog i jednog međunarodnog eksperta u oblasti preduzetničkog učenja sa ciljem pružanja pomoći. U cilju obezbjeđivanja kvaliteta samog dokumenta, urađena je interna procjena od strane ETF, uz preporuke za njegovo dalje unapređivanje.

Metodologija korišćena u izradi ove strategije obuhvatila je istraživanje i analizu relevantnih podataka i dokumenata, javne konsultacije sa privatnim, javnim i NVO sektorom, kao i koordinaciju sa pojedinačnim predstavnicima nadležnih institucija, poslovnih udruženja MSP, kao i predstavnika ključnih međunarodnih organizacija. Konkretno, sproveden je sveobuhvatan proces na planu preispitivanja i analize:

- izvještaja o sprovođenju akcionih planova strategije u prethodnom periodu;
- analize aktuelnih zbivanja na planu cjeloživotnog preduzetničkog učenja i promovisanja preduzetništva kao ključne kompetencije u Crnoj Gori i u okviru pretprijetnog procesa u EU;
- analize postojećih aktivnosti Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje;
- preispitivanja postojećeg institucionalnog okvira i
- preispitivanja drugih relevantnih strateških dokumenata.

Strategija odražava čvrsto opredjeljenje da se kreira praktična i realna vizija razvoja preduzetničkog učenja, i da se izloži pristup realizaciji ove vizije i ostvarenju napretka i rezultata u odnosu na skup mjerljivih indikatora, u periodu do 2019. godine.

Vizija

S obzirom na to da je prethodna Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje usvojena 2008. godine, mnoge aktivnosti su već realizovane i stvorena je osnova za period daljeg unaprijeđivanja kroz realizaciju novih mjera zasnovanih na „naučenim lekcijama“ iz dosadašnje realizacije.

Tokom perioda 2008-2013. godine, pokrenut je proces:

- transformacije obrazovnog sistema u svrhu razvoja vještina za 21. vijek, kroz uvođenje preduzetničke kompetencije u nastavne programe škola;
- pružanja podrške školama i univerzitetima da uspješno realizuju programe i aktivnosti preduzetničkog učenja na nivou svojih vaspitno-obrazovnih ustanova;
- osposobljavanja, usavršavanja i motivisanja prosvjetnih radnika da realizuju efikasne pristupe preduzetničkom učenju u različitim fazama obrazovanja;
- razvijanja partnerstava između više zainteresovanih strana kako bi se sektor obrazovanja bolje povezao sa privredom i na taj način prilagodio potrebama tržišta rada;
- stvaranja strateškog okvira i pokretanja procesa za umrežavanje i dijeljenje primjera dobre prakse i indikatora ostvarenosti u preduzetničkom učenju, radi kontinuiranog unaprijeđivanja.

Ostvareni napredak u prethodnom periodu predstavlja osnovu za ostvarivanja **strateške vizije** u periodu 2015-2019. godine, prema kojoj cjeloživotno preduzetničko učenje podrazumijeva:

- ❖ **kreiranje životne filozofije za sve građane**
  - podizanje svijesti o preduzetništvu i razvoju preduzetničkog duha u cijelom društvu i na svim nivoima obrazovanja
- ❖ **razvoj vještina korisnih za život**
  - razvoj preduzetničkih kompetencija kao sastavni dio formalnog i neformalnog učenja kod učenika/studenata
- ❖ **da Crna Gora bude društvo znanja, inovativnosti i konkurentnosti**
  - razvoj kadrova sa preduzetničkim vještinama i razvoj privrednih subjekata koja koriste ove vještine u svrhu stvaranja vrijednosti, kao i održivog društvenog i ekonomskog razvoja.

Cjeloživotno preduzetničko učenje 2015-2019

Predškolsko obrazovanje

- ✓ Priprema djece za efikasno učenje
- ✓ Razvoj preduzetničkih vještina kao što su kreativnost, inovativnost, timski rad, istrajnost

Osnovno obrazovanje

- ✓ Podizanje svijesti o preduzetničkoj kulturi, stavovima i vještinama potrebnim u životu
- ✓ Razvoj osnovne preduzetničke kompetencije kod svih učenika

Srednje obrazovanje (opšte i stručno)

- ✓ Bolja priprema učenika za svijet rada i učenje u budućnosti
- ✓ Razvoj preduzetničke kompetencije i vještina kod svih učenika u cilju budućeg zapošljavanja

Visoko obrazovanje

- ✓ Snaženje uloga univerziteta u ostvarivanju konkurentnosti i rasta u Crnoj Gori
- ✓ Preduzetničko učenje na svim fakultetima
- ✓ Bolje mogućnosti za osnivanje preduzeća

Obrazovanje odraslih

- ✓ Svima dostupne mogućnosti za cjeloživotno učenje i lični razvoj
- ✓ Osavremenjivanje vještina za 21. vijek
- ✓ Veća zastupljenost novoosnovanih preduzeća

Kako izgleda uspjeh...

- ✓ Kreativnija i prilagodljivija radna snaga adekvatna za 21. vijek
- ✓ Bolje mogućnosti za zapošljavanje
- ✓ Veća konkurentnost van zemlje
- ✓ Uspješnije osnivanje preduzeća
- ✓ Produktivnija i inovativnija preduzeća koja stvaraju nova radna mjesta

Analiza trenutne situacije i ostvareni napredak

Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje za period 2015-2019. godine u Crnoj Gori nadovezuje se i u potpunosti je usklađena sa razvojnim prioritetima i strateškim dokumentima Vlade Crne Gore. Izrada strategije predstavlja logičan nastavak prethodnih aktivnosti u ovoj oblasti, sa ciljem razvoja preduzetničkog učenja koji pojedincima omogućava razvoj ličnih stavova, sticanje znanja i vještina, potrebnih za lični razvoj i profesionalno napredovanje.

Faze razvoja i oblasti napretka

Preduzetničko učenje u Crnoj Gori je tokom poslednjih 15 godina prošlo kroz više faza razvoja. Ranu fazu razvoja preduzetničkog učenja karakterišu ad hoc donatorske inicijative, dominantno usmjerene na sticanje ekonomske i preduzetničke pismenosti (uža definicija preduzetničkog učenja) na svim nivoima obrazovanja.

Počev od 2006. godine, crnogorski obrazovni sistem se prilagođava i usklađuje aktivnosti u oblasti preduzetničkog učenja sa konceptom ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje na evropskom nivou. Realizovane inicijative se sve više baziraju na široj definiciji preduzetničkog učenja, a pristup u sprovođenju je usklađen sa vrstom i nivoom obrazovanja.

Crna Gora je, državno opredjeljenje za razvoj preduzetničkog učenja na nacionalnom nivou, formalizovala kroz izradu Strategije cjeloživotnog preduzetničkog učenja 2008-2013. godine i pratećih akcionih planova. Prepoznata je važnost preduzetničkog učenja za ukupan socio-ekonomski razvoj države i u skladu sa tim 2007. godine je formirana radna grupa sačinjena od predstavnika institucija/organizacija na nacionalnom nivou: Ministarstvo prosvjete i nauke, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, Zavod za zapošljavanje, Centar za stručno obrazovanje, Zavod za školstvo, Unija poslodavaca i Centar za razvoj nevladinih organizacija.

Radna grupa je, uz podršku stručnog tima projekta „Reforma tržišta rada i razvoj radne snage“, u okviru CARDS projekta, razvila strategiju cjeloživotnog preduzetničkog učenja u petogodišnjem periodu i akcioni plan za 2008-2009. godinu. Vlada Crne Gore je usvojila oba dokumenta u julu 2008. godine, a Crna Gora time postala lider u regionu u ovoj oblasti. Prilikom izrade Strategije uzeti su u obzir savremeni trendovi u Evropi i svijetu u ovoj oblasti, istovremeno vodeći računa da planirane aktivnosti budu kompatibilne sa aktuelnom reformom obrazovanja.

Povezane nacionalne strategije:

- Pravci razvoja Crne Gore 2013-2016.
- Prepristupni ekonomski program 2013-2016.
- Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore
- Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća 2011-2015
- Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2014-2020
- Strategija za podsticanje konkurentnosti na mikro nivou 2011-2015
- Strategija održivog ekonomskog razvoja kroz uvođenje klastera 2012-2016
- Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2012-2015
- Strategija razvoja stručnog obrazovanja 2010-2014
- Strategija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja 2011-2017
- Strategija ranog i predškolskog obrazovanja 2010-2015
- Nacionalna strategija cjeloživotne karijerne orijentacije 2011-2015
- Strategija razvoja i finansiranja visokog obrazovanja u Crnoj Gori 2011-2020
- Strategija obrazovanja odraslih 2005-2015
- Strategija inkluzivnog obrazovanja 2014-2018
- Strateški plan za cjeloživotno učenje Univerziteta Crne Gore 2012-2014

Opšti cilj strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje 2008-2013. bio je razvoj preduzetničkog duha kroz ubrzano ostvarivanje napretka u promovisanju preduzetničkog načina razmišljanja u društvu na sistemski način i uz efektivne akcije.

Ukupno posmatrajući, stepen realizacije mjera planiranih strategijom je na zadovoljavajućem nivou – veliki broj aktivnosti je realizovan u manjem ili većem obimu. Nedovoljan napredak je ostvaren u izučavanju preduzetništva kao ključne kompetencije u gimnazijama, razvoju socijalnog preduzetništva i kreiranju web portala o preduzetničkom učenju. Ministarstvo rada i socijalnog staranja je uložilo veliki napor, ali nažalost se ispostavilo da se još uvijek nijesu stekli uslovi za uvođenje socijalnog preduzetništva u Crnoj Gori kroz zakon i strategiju. Osim toga, činjenica je da ključni evropski dokument Strategija „Evropa2020“ ne sadrži specifične predloge u pogledu načina razvoja socijalnog preduzetništva i isto nije regulisano pravnim aktima Evropske unije.

Sa druge strane, realizovane su aktivnosti koje nisu planirane strategijom, ali su od velike važnosti za razvoj preduzetničkog učenja (Biznis centri/Centri za preduzetničko učenje), u skladu sa sa preporukama Agende iz Osla. Centar za stručno obrazovanje je u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i uz podršku Projekta MNE/011, osnovao 3 preduzetnička centra u 3 srednje stručne škole na sjeveroistoku Crne Gore u cilju dalje promocije i razvoja preduzetničkog učenja.

U nastavku je dat pregled realizovanih aktivnosti po prioritetnim područjima strategije cjeloživotnog preduzetničkog učenja 2008-2013.

Razvoj svijesti o značaju preduzetničkog učenja za ukupan socio – ekonomski razvoj zemlje

Aktivnosti na promociji preduzetničkog učenja su realizovane u sklopu donatorskih inicijativa i nacionalnih institucija. Iste su doprinijele boljem informisanju javnosti o preduzetništvu (projekat MNE/011, Globalna nedelja preduzetništva i sl).

Organizovana je nacionalna konferencija o preduzetničkom učenju 2008. i 2009. godine. Veliki broj radionica, okrugnih stolova, savjetovanja je organizovan u cilju promocije i popularizacije preduzetničkog učenja (međunarodna naučna konferencija „Zapošljavanje kroz prizmu preduzetništva“, predavanje na temu inovacija i preduzetništva „Are You Innovative“, okrugli sto povodom obilježavanja Globalne nedelje preduzetništva, konferencija „Socijalno preduzetništvo-biznis sa društvenom odgovornošću“, okrugli stolovi i savjetovanja za direktore i članove uprave vaspitno-obrazovnih institucija i dr). Ekonomski fakultet objavljuje časopis „Preduzetnik“, koji je namijenjen stručnoj javnosti, a čija je misija podizanje nacionalne preduzetničke kulture. Takođe, UDG ima osnovan studentski biznis centar, organizuje berzu preduzetničkih ideja, objavljuje časopis „Preduzetnička ekonomija“ i učestvuje u projektima saradnje sa SEECCEL i Ideal Lab.

Centar za stručno obrazovanje, odnosno Servis Centar preduzeća za vježbu, organizuje nacionalne i međunarodne sajmove preduzeća za vježbu. Takođe, koordinira učešće crnogorskih preduzeća za vježbu na sajmovima u inostranstvu. U aprilu 2014.godine, Centar za stručno obrazovanje u saradnji sa Ekonomskim fakultetom iz Podgorice, organizovao je prvo Nacionalno takmičenje za najbolji biznis plan za učenike srednjih stručnih škola i studente prve godine fakulteta. Promovisan je koncept učeničkih preduzeća u okviru prekogranične saradnje Srbija-Crna Gora, osnivanjem 40 učeničkih preduzeća sa obje strane granice.

Unapređivanje preduzetničkog učenja u sistemu formalnog obrazovanja

U Zavodu za školstvo je formirana komisija koja je razvila „Uputstvo za implementaciju preduzetničkog učenja kroz obavezne predmetne programe u osnovnoj školi“. Zavod za školstvo je inicirao i realizovao aktivnosti na sprovođenju preduzetničkog učenja kao horizontalnog elementa u nastavi (u osnovnim školama). Preduzetništvo je zastupljeno u osnovnom obrazovanju i kao izborni

predmet u 8. razredu. Počev od 2011. godine, ova institucija organizuje seminare, savjetovanja, okrugle stolove i druge vidove pružanja podrške nastavnicima i upravama škola. Do sada je kroz neki od nabrojanih vidova osposobljavanja prošlo više od 2700 učesnika.

U osnovnim školama je realizovan pilot projekat "Razvoj preduzetničkih kompetencija u ISCED 2", u okviru realizacije SECEEL projekta. Od školske 2014/15 procesom pilotiranja obuhvaćeni su ISCED 1 i ISCED 3 nivo, kao i nastavak projekta na ISCED 5 i ISCED 6 nivou.

Zavod za školstvo je uradio program za izborni predmet PREDUZETNIŠTVO za I ili II razred opšte gimnazije koji se izučava sa jednim časom nedeljno. Nastavnici koji predaju ovaj predmet, od školske 2014/2015. godine, prošli su obuku.

U okviru CARDS projekta „Reforma tržišta rada i razvoj radne snage“ razvijene su smjernice za razvoj predmetnog programa za sticanje preduzetničke i ekonomske pismenosti u gimnazijama, razvijen je priručnik za nastavnike osnovnih i srednjih stručnih škola za razvoj ključne kompetencije preduzetništvo, priručnik za nastavnike za primjenu savremenih metoda u nastavi, razvijen je koncept dvodnevne obuke nastavnika za realizaciju preduzetničkog učenja (kao horizontalnog elementa u nastavi različitih predmeta i/ili vannastavne, tj. projektne aktivnosti) i sprovedena obuka nastavnika na ovu temu u svim osnovnim i srednjim stručnim školama u opštini Berane. Takođe, sprovedena je obuka nastavnika iz više opština za primjenu savremenih metoda i oblika rada u nastavi.

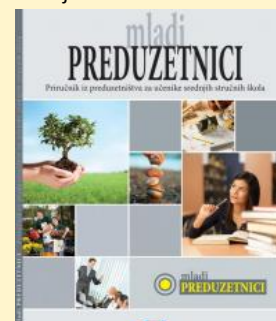
Počev od 2012/2013. u svim srednjim stručnim školama u okviru predmeta Preduzetništvo realizuje se program „Mladi preduzetnici“. U okviru programa izrađen je Priručnik za učenike/ce i Priručnik za nastavnike/ce i sprovedena obuka nastavnika, direktora škola i preduzetnika/partnera u realizaciji. Ključna kompetencija „preduzetništvo“ je prepoznata i uključena u nove/revidirane programe za srednje stručno obrazovanje. Na ustanovama visokog obrazovanja predmet Preduzetništvo postoji u okviru nekih studijskih programa sa biznis orijentacijom.

U Crnoj Gori je, od 2005.godine, uspješno zaživio koncept preduzeća za vježbu u srednjim stručnim školama koje obrazuju za zanimanja iz oblasti ekonomija, pravo i administracija, dok se na nivou visokog obrazovanja na Ekonomskom fakultetu već više od dvije decenije preduzetništvo izučava kroz nekoliko disciplina i usmjerenju na završnoj godini akademskih studija i usmjerenju na Postdiplomskim studijama. Školske 2013/2014. godine osnovano je 70 preduzeća za vježbu u 15 srednjih stručnih škola u Crnoj Gori i 2 preduzeća na Ekonomskom fakultetu u Podgorici. U okviru osnovnih studija na UDG-Fakultetu za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis postoje postdiplomske studije "Preduzetnička ekonomija", osnovane još 1992. godine. Isto tako, organizuju se primijenjene osnovne studije Preduzetništvo, menadžment i biznis - PMB studije, namijenjene razvoju otvaranja novih firmi, odnosno razvoju porodičnog biznisa. Studenti UDG su pokrenuli nekoliko biznisa (zaposli.me).

Metodološka dokumenta Crnogorskog kvalifikacionog okvira prepoznaju ključne kompetencije za cjeloživotno učenje, uključujući kompetenciju preduzetništvo i pružaju smjernice za razvoj kvalifikacija na toj osnovi.

U Katalogu programa stručnog usavršavanja nastavnika objavljen je program obuke za nastavnike osnovnih i srednjih škola pod nazivom „Preduzetničko učenje u nastavi osnovnih i srednjih škola“.

Izrađeno je više priručnika za nastavu i učenje i drugih materijala iz oblasti preduzetničkog učenja

Osnovan je Centar za informisanje i profesionalno savjetovanje u nekoliko opština. Formiran je Centar za razvoj karijere na Univerzitetu Crne Gore.

Unapređivanje preduzetničkog učenja u sistemu neformalnog obrazovanja

Centar za stručno obrazovanje je inovirao postojeći program Preduzetništvo za obrazovanje odraslih. Takođe, razvijen je program za osposobljavanje odraslih u preduzeću za vježbu. Osposobljavanje u preduzeću za vježbu je dostupno nezaposlenim licima u nekoliko crnogorskih opština u organizaciji Zavoda za zapošljavanje. Ovaj vid obuke je dostupan i široj populaciji odraslih polaznika kroz uključivanje privatnih provajdera.

Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, Privredna komora, Unija poslodavaca, Zavod za zapošljavanje, Montenegro biznis alijansa i ostale državne institucije i asocijacije poslodavaca kontinuirano organizuju tematske skupove, radionice i savjetovanja za preduzeća. Unija poslodavaca je razvila i distribuirala publikaciju "Vodič za otpočinjanje biznisa". Zavod za zapošljavanje sprovodi program edukacije iz preduzetništva za podsticanje samozapošljavanja i pružanje elementarnih znanja iz preduzetništva. Centar za stručno obrazovanje sprovodi obuku za on-line učenje.

Unija poslodavaca je dva puta sprovedla analizu potreba za osposobljavanjem u malim i srednjim preduzećima – TNA, 2008. godine u okviru CARDS projekta „Reforma tržišta rada i razvoj radne snage“ i 2012. godine u sklopu strateškog pilotiranja SECEEL projekta.

Praćenje sprovođenja, evaluacija i izvještavanje o preduzetničkom učenju

U okviru CARDS projekta „Reforma tržišta rada i razvoj radne snage“ sprovedena je edukacija relevantnih aktera na nacionalnom nivou u cilju uspostavljanja sistema efikasnog izvještavanja o preduzetničkom učenju za potrebe Evropske povelje za mala preduzeća.

Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća 2008. godine formirala Nacionalno partnerstvo za preduzetničko učenje. Vlada Crne Gore je u novembru 2011. godine donjela odluku o formiranju novog Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje. Tokom 2012 - 2014. godine održano je 7 sastanaka. Sprovedena je i analiza dostignuća u ostvarivanju ciljeva definisanih prioritetima prethodne Strategije.

Procjena ostvarivanja ciljeva definisanih u okviru prioriternih područja Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje se obavlja na godišnjem nivou. Članovi Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje sačinjavaju Izvještaj o realizovanim aktivnostima Strategije na osnovu prikupljenih informacija od relevantnih aktera u zemlji.

Uz to, u sektoru obrazovanja se redovno sprovodi procjena kvaliteta rada obrazovno-vaspitnih institucija na nacionalnom nivou, i to preko Zavoda za školstvo. Praćenje i procjena u odnosu na međunarodne indikatore vrše se kroz Kominikea iz Briža (Bruges Communiqué)¹ i Torinski proces², kao i u okviru procjene zasnovane na Aktu o malim preduzećima (Small Business Act-SBA).

Odnos sa drugim nacionalnim strategijama i programskim politikama

Gore navedene „povezane“ nacionalne strategije su prepoznate na osnovu svoje relevantnosti za: a) cjeloživotno učenje b) razvoj preduzetničke kompetencije i c) veću zastupljenost preduzetništva u Crnoj Gori. U mnogima od ovih strategija, ne pominju se eksplicitno ni preduzetništvo, ni

---

1 Deklaracija iz Briža o unaprjeđenju saradnje u Evropi u oblasti stručnog obrazovanja

2 Participativan proces kreiranja politika na temelju dokaza i informacija u svrhu unaprjeđenja razvoja srednjeg stručnog obrazovanja

preduzetničko učenje, ali se implicitno podrazumijevaju. Primjera radi, mnogi od radnih aspekata reforme sistema profesionalnog savjetovanja veoma su slični konceptima iz oblasti preduzetničkog učenja.

Prilikom buduće nadogradnje ovih „povezanih“ strategija, važno je obezbijediti da novi prioriteti i strateški ciljevi vezani za preduzetničko učenje, a izloženi su u ovoj strategiji, budu u potpunosti zastupljeni u akcionim planovima za njihovo sprovođenje kako bi se ostvario potpuno integrisani pristup razvoju preduzetničkog učenja.

Izdvajamo dvije aktuelne strategije, i to mjesta gdje ove strategije direktno doprinose ostvarivanju rezultata u preduzetničkom učenju, i gdje će godišnji akcioni planovi za strategiju cjeloživotnog preduzetničkog učenja biti osmišljeni tako da dopunjuju akcione planove ovih povezanih strategija:

- U okviru **Strategije razvoja malih i srednjih preduzeća 2011-2015** - pod **strateškim ciljem 3. Jačanje konkurentnosti MSP i promocija preduzetništva**:
  - Operativni cilj 3.2: Edukacija i savjetodavne usluge za MSP – postavlja se zadatak jačanje preduzetništva u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju
- U **Strategiji razvoja i finansiranja visokog obrazovanja 2011-2020. godine** – u okviru strateškog prioriteta 2: fokus na podsticanju preduzetničko-inovativnog karaktera studija, predlaže se više relevantnih mjera, u koje spadaju i:
  - revizija studijskih programa u cilju podsticanja preduzetničke nastave, i
  - veće učesće privrednika u preduzetničkom obrazovanju.

Operativni programi u okviru IPA

Iako je ostvaren značajan napredak u razvoju aktivnosti vezanih za preduzetničko učenje, korišćenje sredstava iz IPA II u ovu svrhu još nije u potpunosti razrađeno, odnosno realizovano. Prvi važan korak u ovom pravcu učinjen je kroz Operativni program razvoja ljudskih resursa za period 2012-2013. godine. Isti se eksplicitno odnosi na prethodnu strategiju za cjeloživotno preduzetničko učenje, pruža sveobuhvatniji i noviji pregled relevantnih strategija u oblasti razvoja ljudskog kapitala i obrazovanja, i postavlja prioritetnu osu II – Usavršavanje vještina, znanja i kompetencija u svrhu zapošljavanja i konkurentnosti. U okviru gore navedenog, definisane su dvije ciljane mjere relevantne za razvoj preduzetničkog učenja u Crnoj Gori: mjera 2.1 podrška unaprijeđivanju uslova za razvoj kvalifikacija u stručnom obrazovanju, i mjera 2.2 podrška unaprijeđivanju inovativnih kapaciteta u visokom obrazovanju, istraživanju i ekonomiji.

Prilikom sprovođenja nove strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje, važno je obezbijediti da se sve mogućnosti za finansiranje konkretnih mjera i aktivnosti iz IPA II kroz podršku budžetu i projektima u potpunosti realizuju, kako u odnosu na sektor obrazovanja, zapošljavanja i socijalnih politika, tako i na sektor konkurentnosti i inovacija.

Učenje o preduzetništvu u EU i primjeri dobre prakse

Kao država-kandidat za članstvo u EU, Crna Gora usklađuje programske politike za cjeloživotno preduzetničko učenje sa EU. Centralni okvir programskih politika EU za preduzetničko obrazovanje povezan je sa strateškim okvirom "Evropa do 2020. godine", „SEE2020“, kroz više ključnih dokumenata, programskih politika i strategija, i to: Strateškim okvirom za obrazovanje i osposobljavanje ("ET 2020"); Akcionim planom EU za preduzetništvo do 2020. godine (EC 2013); Aktom o malim preduzećima (SBA), Strategijom EU za dunavsku regiju. U preporuci Evropskog parlamenta i savjeta o ključnim kompetencijama za preduzetničko učenje iz 2006. godine, prepoznat je 'smisao za inicijativu i preduzetništvo', kao jedna od osam ključnih kompetencija koje treba da se razvijaju u svim fazama obrazovanja i osposobljavanja. Isto je potvrđeno u Saopštenju Komisije iz 2012. godine o 'Novom pogledu na obrazovanje' ("*Rethinking Education*").

Efikasno preduzetničko učenje po pravilu sadrži sljedeće elemente:

- a) **mentalni sklop i ponašanje:** razvoj ličnih stavova i vještina u svrhu razvijanja smisla za inicijativu i preduzetništvo i povećanje zapošljavanja;
- b) **izbor zanimanja:** podizanje svijesti o samozapošljavanju i preduzetništvu kao izboru zanimanja;
- c) **učenje kroz praksu:** rad na konkretnim preduzetničkim projektima i aktivnostima, kao što su mini-preduzeća koja vode učenici/studenti;
- d) **osnivanje novih preduzeća:** obezbjeđivanje konkretnih poslovnih vještina i znanja kako osnovati i uspješno voditi preduzeće.

U definiciji preduzetničke kompetencije EK, akcenat je na međusobno povezanim elementima znanja, vještina i stavova i potrebi da se isti zajedno razvijaju, a sadrži dvije komponente:

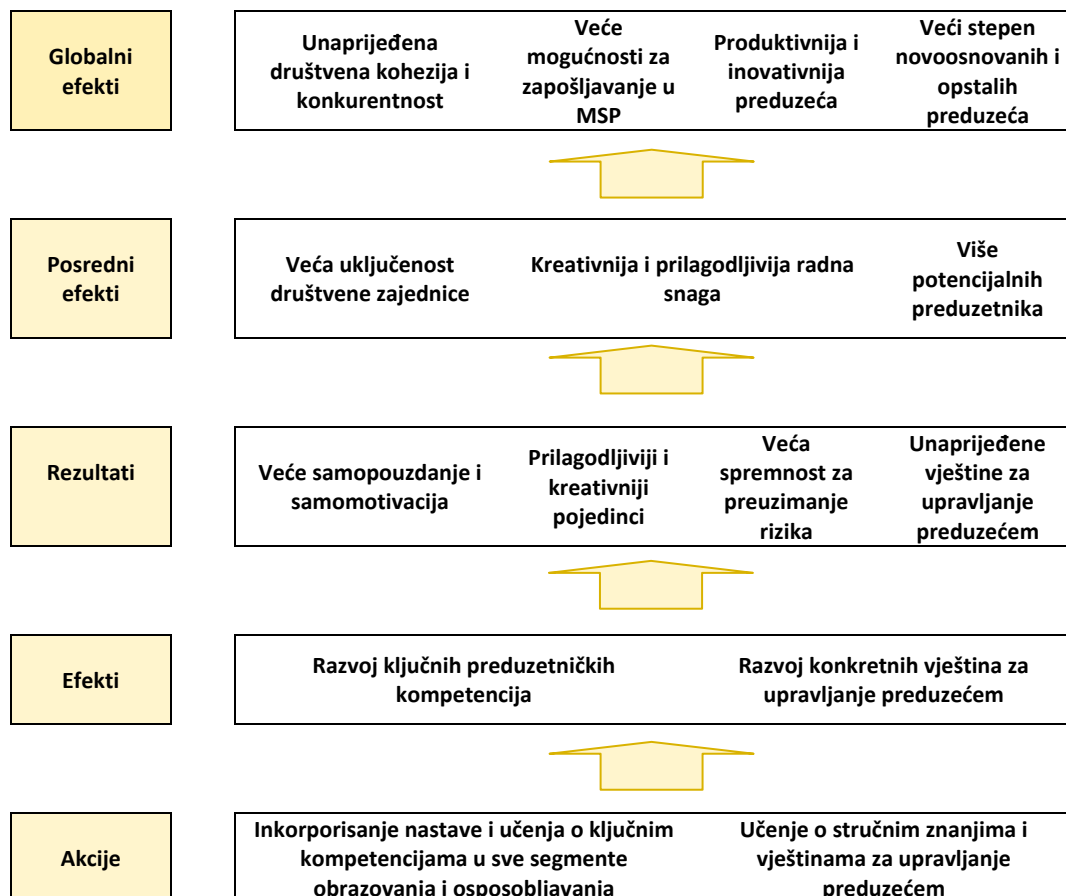
- **širi koncept** – razvoj vještina i stavova koji nisu direktno fokusirani na osnivanje novih preduzeća;
- **uži koncept** – osposobljavanje usmjereno na osnivanje novih preduzeća i razvoj MSP.

Posljednje novine u programskim politikama za preduzetničko učenje na nivou Evrope uključuju:

- **cjeloživotno učenje:** razvoj i promovisanje cjeloživotnog pristupa preduzetničkom učenju, od predškolskog vaspitanja, preko osnovne i srednje škole, do tercijarnog obrazovanja i obrazovanja odraslih, realizovanog kroz formalno i neformalno obrazovanje i osposobljavanje;
- **integrisani pristupi:** izmještanje nastave i istraživanja o preduzetništvu u visokom obrazovanju sa jednog fakulteta (obično poslovne škole) u pravcu integrisanog preduzetničkog obrazovanja kroz sve nastavne programe i na svim fakultetima; inkorporisanje školskog učenja o preduzetničkoj kompetenciji u postojeće nastavne programe osnovnih i srednjih škola;
- **priznavanje preduzetničkih kompetencija:** pojačan fokus na razvoju transverzalnih kompetencija (uključujući preduzetništvo), uz korišćenje Evropskog okvira kvalifikacija za priznavanje informalnog i neformalnog učenja i kreiranje baze za akreditaciju stečenih znanja i fleksibilnije puteve do visokog obrazovanja;
- **partnerstva vaspitno-obrazovnih ustanova, društvene zajednice i privrede:** razvijanje saradnje između univerziteta i preduzeća kroz trojaka spiralna partnerstva i servise društvene zajednice vezane za stručno obrazovanje i škole, kao i podsticanje predavača da uče od kolega u okviru zajednica za razmjenu primjera dobre prakse;
- **radna mjesta i stručna znanja:** pojačan fokus na ispunjenje potreba za stručnim znanjima prepoznatim kroz analizu potreba za osposobljavanjem u oblasti neformalnog preduzetničkog obrazovanja.

Sistematizovan pregled ključnih elemenata logičke matrice za intervenciju EU, u pravcu podrške preduzetničkom učenju, prikazuje kako fokus na razvoju preduzetničke kompetencije u svim oblastima društva i na svim nivoima obrazovanja, može da rezultira značajnim benefitima u smislu radnih mjesta, preduzeća, društvene kohezije i konkurentnosti, a poslužio je i kao okvir za izradu ove strategije:

Pregled logičke matrice za intervenciju EU u podršci cjeloživotnom preduzetničkom učenju

Međunarodni uporedni indikatori i procjena

Sljedeća procjena napretka Crne Gore u odnosu na relevantna poglavlja Akta o malim preduzećima, vezana za preduzetničko učenje (poglavlje 1 i poglavlje 8), uradiće se 2015. godine i obezbijediće korisnu polaznu osnovu za mjerenje napretka u sprovođenju ove strategije, kao i novi set ciljnih indikatora. Uz to, procjena razvoja stručnog obrazovanja u odnosu na preduzetničko učenje obezbjeđuje se kroz izvještaje Ministarstva prosvjete o ostvarenom napretku u sprovođenju strateških ciljeva Kominikea iz Briža, zajedno sa analizom u okviru Torinskog procesa ETF, i ubuduće će obezbjeđivati koristan set instrumenata za praćenje realizacije ove strategije.

U procjeni indeksa razvoja MSP za 2012. godinu Akta o malim preduzećima, koju su uradili EU/OECD/ETF, najslabija oblast razvoja preduzetničkog učenja prepoznata u Crnoj Gori bila je oblast 'razmjene dobre prakse'. Ovo pokazuje da su instrumenti za upoznavanje sa uspješnom praksom jednako važni kao ključni principi preduzetničkog učenja.

Razmjena primjera dobre prakse

Posljednjih nekoliko godina, EU pruža podršku za razvoj novih korisnih instrumenata za razmjenu primjera dobre prakse, samoevaluacije škola i univerziteta i podsticanje uspješnog sprovođenja preduzetničkog obrazovanja na različitim nivoima obrazovanja (kao što su Preduzetništvo360, Inovacije u visokom obrazovanju – “HEInnovate” i Preduzetnička škola). Isti će biti relevantni kao smjernice za sprovođenje nove strategije u Crnoj Gori u periodu 2015-2019. Uz to, Regionalni centar za razvoj preduzetničkih kompetencija za zemlje jugoistočne Evrope (SEECCEL), nastaviće da pruža pomoć u razmjeni i korišćenju primjera dobre prakse.

Međunarodne mreže i programi podrške EU

Integracija Crne Gore u međunarodne mreže će, takođe, pomoći da se osnaži dugoročni razvoj preduzetničkog učenja. U ovom pogledu, nova strategija će morati da obezbijedi da Crna Gora optimizuje koristi od potencijalnog učešća u nekoliko novih instrumenata programskih politika EU, u koje spadaju:

- **Erasmus+** - može da obezbijedi različite vidove podrške mjerama cjeloživotnog učenja za škole, univerzitete i poslovne partnere, za koje Crna Gora ispunjava uslove kao partnerska država;
- **Erasmus za mlade preduzetnike** – može da pruži finansijsku podršku novim, mladim preduzetnicima da odu u inostranstvo i uče od iskusnih preduzetnika širom Evrope;
- **Horizont 2020** – između ostalih mjera, pruža finansijsku podršku preduzetnicima i potencijalnim preduzetnicima da razvijaju nove poslovne koncepte putem učenja kroz praksu, kao i konkurse namijenjene za razvoj okvira za podršku MSP i razvoj preduzetništva.

Crna Gora ispunjava uslove za neke **mjere iz instrumenta Erasmus+** kao partnerska država, s tim što je obim sredstava niži u odnosu na zemlje koje imaju pravo na puni program. Najrelevantnije mjere i aktivnosti spadaju u KA2 – Strateška partnerstva i obuhvataju sljedeće vrste aktivnosti koje mogu da se odnose na različite aspekte preduzetničkog obrazovanja i učenja:

- aktivnosti koje jačaju saradnju između institucija u cilju uspostavljanja razmjene primjera dobre prakse;
- aktivnosti koje promovišu razvoj, testiranje i/ili sprovođenje inovativne prakse u oblasti obrazovanja, osposobljavanja i mladih;
- aktivnosti koje pospješuju priznavanje i potvrđivanje znanja, vještina i kompetencija stečenih kroz formalno, informalno i neformalno obrazovanje;
- aktivnosti saradnje između regionalnih vlasti na promociji razvoja sistema za obrazovanje, osposobljavanje i mlade i njihovo integrisanje u mjere i aktivnosti za lokalni i regionalni razvoj i
- transnacionalne inicijative koje stimulišu preduzetnički mentalitet i vještine, u svrhu podsticanja društvene zajednice i preduzetništva.

Program COSME Erasmus za mlade preduzetnike potencijalno je veoma važan instrument podrške koji može osnažiti i osposobljavanje za internacionalizaciju i osposobljavanje za preduzetništvo. Ovaj program pruža finansijsku podršku mladim preduzetnicima za boravak u nekoj trećoj zemlji sa iskusnim MSP koje mu pruža podršku i mentorstvo. Crna Gora ispunjava uslove za program, ali još ne postoji organizacija unutar države koja pruža podršku.

Instrumenti za MSP u okviru Horizont 2020 obezbjeđuju bespovratna sredstva u trofaznom pristupu razvoja tržišta, a bespovratna pomoć u prvoj fazi za testiranje 'potvrde koncepta' iznosi 50.000€. Ovaj instrument podrške može da se promovise kao metod podsticanja poslovnog preduzetništva sa fokusom na inovativnost i međunarodnu konkurentnost.

Naučene lekcije

Na osnovu procjene realizacije u prethodnom periodu, kao i procjene primjera dobre prakse u EU, prepoznamo tri glavne naučene lekcije koje treba da budu obuhvaćene u izradi i realizaciji nove nacionalne strategije iz oblasti preduzetničkog učenja:

Prva naučena lekcija– potreba za snaženjem Nacionalnog partnerstva

Potreba za čvrstim i efikasnim upravljanjem programskim politikama istaknuta je u mnogim aktima EU i prepoznata je od strane svih članova Radne grupe kao suštinski važan faktor za efikasno sprovođenje nove strategije.

Iako je Nacionalno partnerstvo za cjeloživotno preduzetničko učenje ponovo postalo operativno u 2012. godini, još nije profunkcionisalo onoliko efikasno koliko bi moglo da radi. Trenutno, usljed toga što nema pravno riješen status, nedostaje mu efikasan uticaj na donosiocima odluka, u poređenju sa sličnim tijelima kao što je Savjet za visoko obrazovanje, koji je pravno definisan Zakonom o visokom obrazovanju.

Kako bi se obezbijedilo da postoji jedno, u potpunosti posvećeno tijelo, sposobno da izdvoji dovoljno vremena i resursa za efikasnu izradu programskih politika i praćenje realizacije godišnjih akcionih planova za novu strategiju, neophodno je da se znatno osnaži funkcionisanje i nadležnosti Nacionalnog partnerstva.

Druga naučena lekcija – unaprjeđivanje procesa transfera znanja i razmjena primjera dobre prakse

Ova oblast ranije je prepoznata u okviru procjene vezane za Akt o malim preduzećima kao relativna slabost. Kroz saradnju sa SEECCEL, škole su sve sposobnije za učešće u aktivnostima preduzetničkog i interaktivnog učenja i razmjenu primjera dobre prakse. Ključnu ulogu u koordinaciji ovog procesa ima Zavod za školstvo. Na sličan način, uključenost Centra za stručno obrazovanje u projekte sa međunarodnim ekspertima obezbjeđuje prenošenje znanja vezano za predmetni program preduzetništvo.

U sljedećoj fazi, važno je da se dalje razvijaju „zajednice za razmjenu primjera dobre prakse“ i da se u većoj mjeri angažuju u međunarodnim mrežama za razmjenu znanja (kako putem mreža na internetu, tako i preko projekata kao što je Erasmus+). Veći fokus na distribuciji studija pojedinačnih primjera dobre prakse, kako nacionalnih, tako i međunarodnih (npr. preko portala OECD-a Preduzetništvo360), obezbijediće da sprovođenje programskih politika bude u potpunosti usklađeno sa najboljom međunarodnom praksom, u dugoročnom periodu.

Treća naučena lekcija: efikasno korišćenje dostupnih sredstava

Sredstva koja su opredijeljena za sprovođenje konkretnih mjera za preduzetničko učenje su veoma ograničena. U periodu sprovođenja prethodne strategije, ovo je predstavljalo ograničenje za realizaciju određenih aktivnosti.

Prema tome, u periodu na koji se odnosi nova strategija, blagovremeno planiranje i programiranje za IPA II biće suštinski važno za iznalaženje dodatnih finansijskih resursa koji će dopuniti nacionalne izvore finansiranja. Uz to, veća promocija partnerstava između privrede i vaspitno-obrazovnih ustanova trebalo bi da obezbijedi dodatna sredstva iz privatnog sektora.

Ključni izazovi i prioriteti

Obrazovna politika nije samo politika stvaranja ljudskog kapitala, nego je dio sveukupnih razvojnih politika. Na ovaj način, ista doprinosi stvaranju konkurentne i dinamične preduzetničke ekonomije sposobne za održivi rast sa većim brojem i kvalitetom radnih mjesta i snažnijom društvenom kohezijom u Crnoj Gori.

U ovom odjeljku, prepoznato je **6 ključnih izazova (KI)** koji treba da se rješavaju kako bi se ostvarila vizija strategije cjeloživotnog preduzetničkog učenja kao osnove za životnu filozofiju svih građana, koja će: povećati nivo svijesti i razvoja preduzetničkog duha u cijelom društvu; razviti vještine korisne u životu koje će pomoći pojedincima da dođu do boljih radnih mjesta ili da osnuju nova preduzeća i učiniti da Crna Gora bude društvo znanja, inovativnosti i konkurentnosti:

Nizak nivo preduzetničkih znanja, kao i nedostatak preduzetničke inicijative, direktna je posljedica činjenice da sistem obrazovanja u Crnoj Gori još nije u dovoljnoj mjeri razvio lične karakteristike koje čine osnovu preduzetničkog duha. Stvaranje preduzetničkog društva, koje je spremno za dugoročni ekonomski razvoj uz sprovođenje vladavine prava, nije moguće bez ljudi koji su preduzetnički pismeni. Stoga će ovaj strateški okvir za preduzetničko učenje doprinijeti suočavanju sa prvim ključnim izazovom:

⇒ **KI 1: Snaženje preduzetničke pismenosti kao sastavni dio formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja i životne filozofije za sve građane.**

Preduzetnički razvoj i cjeloživotno učenje počinju od najranijih godina života i suštinski je važno da se obrazovanje razumije kao proces kontinuiranog učenja, koje nema isključive ciljeve, nego se prilagođava stalnim promjenama i potrebama društva. Iako je reforma nastavnih programa u značajnoj mjeri već izvršena, u narednom periodu postoji konkretna potreba da se poveća obim preduzetničkog učenja u opštem srednjem obrazovanju, kao i da se proširi ponuda u sektoru visokog obrazovanja tako da svi fakulteti budu uključeni u realizaciju preduzetničkog učenja.

⇒ **KI 2: Uvođenje preduzetništva kao ključne kompetencije na svim nivoima obrazovanja**

S obzirom na to da se sistem vrijednosti i kultura formiraju tokom ranog djetinjstva, obrazovni sistem mora da razvija preduzetničku svijest od najranijih godina života, kako bi razvijao odgovornost, kreativnost i samopouzdanje učenika. U sektoru obrazovanja, neophodno je početi od vrtića i to sa konceptom ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje. U dosadašnjem periodu, u okviru prethodne strategije, pomaci su ostvareni u osnovnom i srednjem obrazovanju, kao i tercijarnom i neformalnom obrazovanju. Stoga će nivo koji nedostaje da se rješava u okviru nove strategije.

⇒ **KI 3: Uvesti, razviti i realizovati koncept preduzetničkog učenja na predškolskom nivou u cilju kreiranja osnove za „nadogradnju učenja“**

Iako se u preduzetničkom učenju ne radi samo o osnivanju preduzeća, nego o razvoju šireg skupa životnih vještina, poslovno preduzetništvo je od suštinskog značaja u svakom društvu. Da bi se isto osnažilo, potrebno je: unaprijeđivanje dijaloga između javnog i privatnog sektora; aktivno učešće u stvaranju programskih okvira; predlaganje rješenja konsenzusom zainteresovanih strana koje predstavljaju privredu, struku i programske politike iz oblasti od značaja za dalje reformske procese i sprovođenje mjera u cilju stvaranja održive, međunarodno konkurentne i izvozno-orijentisane ekonomije.

⇒ **KI 4: Kontinuirano pružanje usluga potencijalnim/postojećim preduzetnicima za otpočinjanje, upravljanje i rast preduzeća**

Da bi se postigli rezultati koji će doprinijeti rješavanju ovih izazova, treba raditi i na sljedećim dodatnim ključnim izazovima, jer je to neophodno za uspješnu realizaciju cjeloživotnog preduzetničkog učenja:

- ⇒ **KC5: Puna priprema nastavnika i predavača za razvoj preduzetničke kompetencije na svim nivoima obrazovanja i izrada strategija obrazovnih ustanova kako bi one same postale preduzetnije u načinu na koji realizuju obrazovni proces;**
- ⇒ **KC6: Razvoj efikasnog okvira za programske politike, uz partnerstva između privrede i vaspitno-obrazovnih ustanova koja kontinuirano rade na poboljšanjima u odnosu na jasno definisane ciljne indikatore i razmjenjuju i distribuiraju primjere dobre prakse kako u domaćim, tako i u međunarodnim okvirima**

Strateški ciljevi i planirani rezultati do 2019.godine

Planirani strateški ciljevi formulirani su na osnovu procjene potreba, a zatim su revidirani radi usklađivanja sa instrumentima za planiranje EU strategija za preduzetničko učenje, uključujući agende iz Osla³ i Budimpešte⁴, kao i radi obezbjeđivanja da se realizacija strategije može lako pratiti u odnosu na relevantni set indikatora u okviru procjene indeksa razvoja MSP.

³ Oslo Agenda za preduzetničko učenje, 2006.

⁴ Osposobljavanje nastavnika za preduzetničko učenje

OPŠTI CILJ 1: Djeci, učenicima i studentima je data mogućnost da razviju preduzetničku kompetenciju na svim nivoima obrazovanja

Realizacijom Opšteg cilja 1 teži se da se:

- uvede preduzetništvo kao ključna kompetenciju na svim nivoima obrazovanja;
- obezbijedi da svi učenici u osnovnom i srednjem obrazovanju stiču i unaprijeđuju preduzetničke vještine;
- pruži studentima mogućnost da izučavaju preduzetništvo kao poseban predmet na studijskim programima;
- osnaži preduzetnička kompetencija među studentskom populacijom, naročito onima sa neekonomskih fakulteta;
- omogući studentima da izučavaju preduzetništvo kao poseban predmet na tehničkim fakultetima i drugim neekonomskim studijskim programima i
- izradi i realizuje koncept preduzetničkog učenja na predškolskom nivou (vrtić).

Operativni ciljevi i zadaci:

- ⇒ Unaprijeđivanje preduzetničkog učenja u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju
- ⇒ Uvođenje preduzetničke kompetencije u predškolsko vaspitanje

Da bi se to ostvarilo, planirani su sljedeći zadaci definisani u Akcionom planu:

- Zadatak 1.1: Primjena principa preduzetničkog učenja kroz razvoj ključnih kompetencija
- Zadatak 1.2: Kreiranje osnove za „nadogradnju učenja“ na svim nivoima obrazovanja

Ključni indikatori:

- Uvedena ključna kompetencija u 50% osnovnih škola, 50% gimnazija, i 50% srednjih stručnih škola;
- Uvedeno Preduzetništvo kao obavezan ili izborni predmet u 30% osnovnih i srednjih stručnih škola;
- Razvijene slobodne aktivnosti iz oblasti preduzetničke edukacije u 30% osnovnih i srednjih stručnih škola;
- Preduzetništvo uvedeno u nastavne programe neekonomskih fakulteta;
- Korišćeni tipski nastavni programi i primjeri dobre prakse od strane predškolskih ustanova prilikom učenja o preduzetničkoj kompetenciji.

OPŠTI CILJ 2: Vaspitno-obrazovne ustanove sposobne da efikasno sprovede preduzetničko učenje na svim nivoima obrazovanja

Realizacijom Opšteg cilja 2 teži se da se:

- obezbijedi da nastavnici budu osposobljeni za razvoj preduzetničke kompetencije u vaspitno-obrazovnim ustanovama;

- uvede osposobljavanje za razvoj preduzetničke kompetencije u sve nastavne programe na pedagoškim studijama;
- obezbijedi nastavnicima osposobljavanje na radnom mjestu i pristup resursima za konstantno unaprijeđivanje preduzetničke nastave i ishoda učenja;
- unaprijede vještine nastavnika za izradu i adaptaciju nastavnih materijala za preduzetničko učenje koji bi se koristili u različitim nastavnim programima;
- pomogne upravama škola i univerziteta u razvoju preduzetničkih škola i univerziteta.

Operativni ciljevi i zadaci:

- ⇒ Razvoj preduzetničkih škola
- ⇒ Pružanje pomoći školskim odborima, razrednim starješinama i nastavnicima da prepoznaju kako mogu kontinuirano da unaprijeđuju proces nastave/učenja u cilju realizacije preduzetničkog učenja
- ⇒ Unaprijeđivanje vještina nastavnika za pružanje preduzetničkog učenja
- ⇒ Uspostavljanje programa dodjele bespovratnih sredstava u cilju podsticanja razvoja preduzetničkih škola
- ⇒ Razvoj preduzetničkog univerziteta

Da bi se to ostvarilo, planirana je realizacija zadataka definisanih u Akcionom planu:

- Zadatak 2.1: Planiranje realizacije formalnih, neformalnih i vannastavnih aktivnosti preduzetničkog učenja u sektoru obrazovanja kako bi se razvijao puni dijapazon preduzetničkih sposobnosti
- Zadatak 2.2: Izrada pedagoško-didaktičkog materijala za unaprijeđivanje kvaliteta realizacije preduzetničkog učenja u školama, samoevaluacija i nagrađivanje
- Zadatak 2.3: Osposobljavanje i kontinuirani razvoj nastavnika
- Zadatak 2.4: Realizacija inicijativa i partnerstava između vaspitno-obrazovnih ustanova i privrede koji podržavaju preduzetničko učenje na lokalnom nivou
- Zadatak 2.5: Kreiranje međunarodno konkurentnog i globalno pozicioniranog pružanja preduzetničkog učenja na univerzitetima.

Ključni indikatori:

- osnovano 30 preduzetničkih klubova i 1 preduzetnički centar;
- osposobljeno 80% nastavnika u srednjim stručnim školama, 50% nastavnika u osnovnim školama, 30% nastavnika u gimnazijama i 20% predškolskih vaspitača za pružanje preduzetničkog učenja;
- objavljene studije pojedinačnih slučajeva na nacionalnim obrazovnim web site-ovima i međunarodnim portalima za preduzetničko učenje sa primjerima najbolje prakse iz preduzetničkog učenja;
- povećan broj studenata koji učestvuju u aktivnostima preduzetničkog učenja u formalnom i neformalnom visokom obrazovanju za 50%.

OPŠTI CILJ 3: Veća relevantnost obrazovanja kroz efikasnije povezivanje vaspitno-obrazovnih ustanova, privrede i društva

Realizacijom Opšteg cilja 3, teži se da se:

- Izgradi ambijent koji omogućava povezivanje škola sa privredom koje otvaraju sektor obrazovanja prema spoljnjem svijetu;
- Podstaknu preduzeća da izdvajaju sredstva i radno vrijeme svojih zaposlenih za učešće u aktivnostima na nivou škola i univerziteta;
- Obezbjedi mogućnosti za osposobljavanje odraslih kako bi mogli da razvijaju i usavršavaju preduzetničke vještine u svim djelovima Crne Gore;
- Kontinuirano obezbjeđuju usluge potencijalnim/postojećim preduzetnicima za osnivanje, upravljanje poslovanje i rast preduzeća;
- Pruža efikasna i sistematizovana savjetodavna podrška novoosnovanim preduzećima;
- Unaprijeđuje kvalitet i dostupnost programa za osposobljavanje u cilju zadovoljenja potreba MSP;
- Osnaže kompetencije zaposlenih i nezaposlenih, da bi se obezbijedio bolji pristup mogućnostima za zapošljavanje;

Operativni ciljevi i zadaci:

- ⇒ Razvoj partnerstava između škola i preduzeća
- ⇒ Razvoj preduzetničkih vještina kroz programe obuke i mentorstva za MSP
- ⇒ Razvoj kapaciteta za sprovođenje preduzetničkog obrazovanja odraslih
- ⇒ Veća relevantnost tercijarnog obrazovanja u zadovoljavanju potreba za stručnim znanjima i vještinama u Crnoj Gori.

Da bi se to ostvarilo, planirani su sljedeći zadaci definisani u Akcionom planu:

- Zadatak 3.1: Povećati učešće lokalnih preduzeća u školama i povećati relevantnost obrazovanja za lokalnu privredu
- Zadatak 3.2: Edukacija, obuke i sticanje znanja i vještina za MSP
- Zadatak 3.3: Dalje osnažiti infrastrukturu podrške preduzetničkom obrazovanju odraslih
- Zadatak 3.4: Razvoj partnerstava između ustanova visokog obrazovanja i privrede

Ključni indikatori:

- povećan broj uspostavljenih partnerstava između vaspitno-obrazovnih ustanova i privrede za 50%;
- urađena analiza potreba za obukom u najmanje 20% MSP;
- broj novoosnovanih preduzeća koja koriste mogućnosti za osposobljavanje ili trening;
- broj MSP koja su koristila mogućnosti za osposobljavanje, trening, mentorstvo ili usluge savjetovanja;
- obezbijeđeno osposobljavanje za MSP, posebno usmjereno na teme žena u biznisu, održivi razvoj, inovacije i internacionalizaciju;
- razvijena mreža kvalitetnih organizatora osposobljavanja odraslih.

Opšti cilj 4: Podizanje svijesti i šire učešće društvene zajednice u preduzetničkim aktivnostima

Realizacijom Opšteg cilja 4, teži se da se:

- Unaprijedi percepcija i mišljenje javnosti o preduzetništvu;
- Podstakne šire učešće u preduzetničkim aktivnostima;
- Promoviše koncept mogućnosti za cjeloživotno preduzetničko učenje;
- Pokrene kampanja podizanja svijesti usmjerene na različite grupe i potrebe za informisanjem;
- Prepoznaju i nagrade aktivnosti i programi preduzetničkog obrazovanja koji uspješno funkcionišu, kroz promovisanje nagrađivanja i takmičenja.

Operativni ciljevi i zadaci:

- ⇒ Podizanje svijesti društvene zajednice o značaju preduzetničkog učenja
- ⇒ Pобољшanje pristupa korišćenju raspoloživih finansijskih instrumenata EU

Da bi se to ostvarilo, planirani su sljedeći zadaci definisani u Akcionom planu:

- Zadatak 4.1: Promocija preduzetničkog učenja u obrazovnom sistemu Crne Gore
- Zadatak 4.2: Promocija evropskih vrijednosti u razvoju preduzetničkog učenja
- Zadatak 4.3: Pribavljanje finansijskih sredstava za realizaciju aktivnosti vezanih za unaprijeđenje i promociju preduzetničkog učenja

Ključni indikatori:

- Predstavljeni rezultati primjera dobre prakse u Crnoj Gori, na domaćem i međunarodnom nivou kroz najmanje jedan skup godišnje
- Povećan broj učesnika u događajima na kojima se promoviše preduzetničko učenje za 10% svake godine
- Uspješno apliciranje za finansijska sredstva iz programa EU kao podrška sprovođenju mjera i aktivnosti preduzetničkog učenja
- Aktivno učešće mladih preduzetnika u EU programu - Erasmus za mlade preduzetnike

Opšti cilj 5: Okvir programskih politika za cjeloživotno preduzetničko učenje doprinosi efikasnom preduzetničkom ekosistemu koji povećava konkurentnost Crne Gore

Realizacijom Opšteg cilja 5, teži se da se:

- Obezbijedi efikasna upravljačka struktura za realizaciju mjera podrške preduzetničkom učenju;
- Koriste informacije dobijene po osnovu monitoringa i evaluacije kako bi se obezbijedilo da se prilikom kreiranja programskih politika omogući usmjeravanje sredstava na oblasti od najveće potrebe;
- Omogući da se odgovarajući izvori finansiranja izaberu, obezbijede i koriste za ostvarivanje predloženog seta rezultata iz strategije;
- Osigura da preduzetničko učenje pruža doprinos i podršku širem razvoju preduzetničkog ekosistema koji podupire sve oblike preduzetničkih aktivnosti.

Operativni ciljevi i zadaci:

- ⇒ Efikasno upravljanje i sprovođenje mjera definisanih strategijom
- ⇒ Unaprjeđenje efikasnosti u sprovođenju politike preduzetničkog učenja kroz monitoring, evaluaciju, usklađivanje sa najboljom praksom
- ⇒ Obezbjeđivanje da novi i potencijalni preduzetnici imaju cjeloživotni pristup obrazovanju i osposobljavanju.

Da bi se to ostvarilo, planirani su sljedeći zadaci definisani u Akcionom planu:

- Zadatak 5.1: Razvoj struktura za implementaciju preduzetničkog učenja
- Zadatak 5.2: Uspostavljanje sistema za koncipiranje, sprovođenje, monitoring, evaluaciju i usklađivanje programskih politika
- Zadatak 5.3: Snaženje preduzetničkog ekosistema

Ključni indikatori:

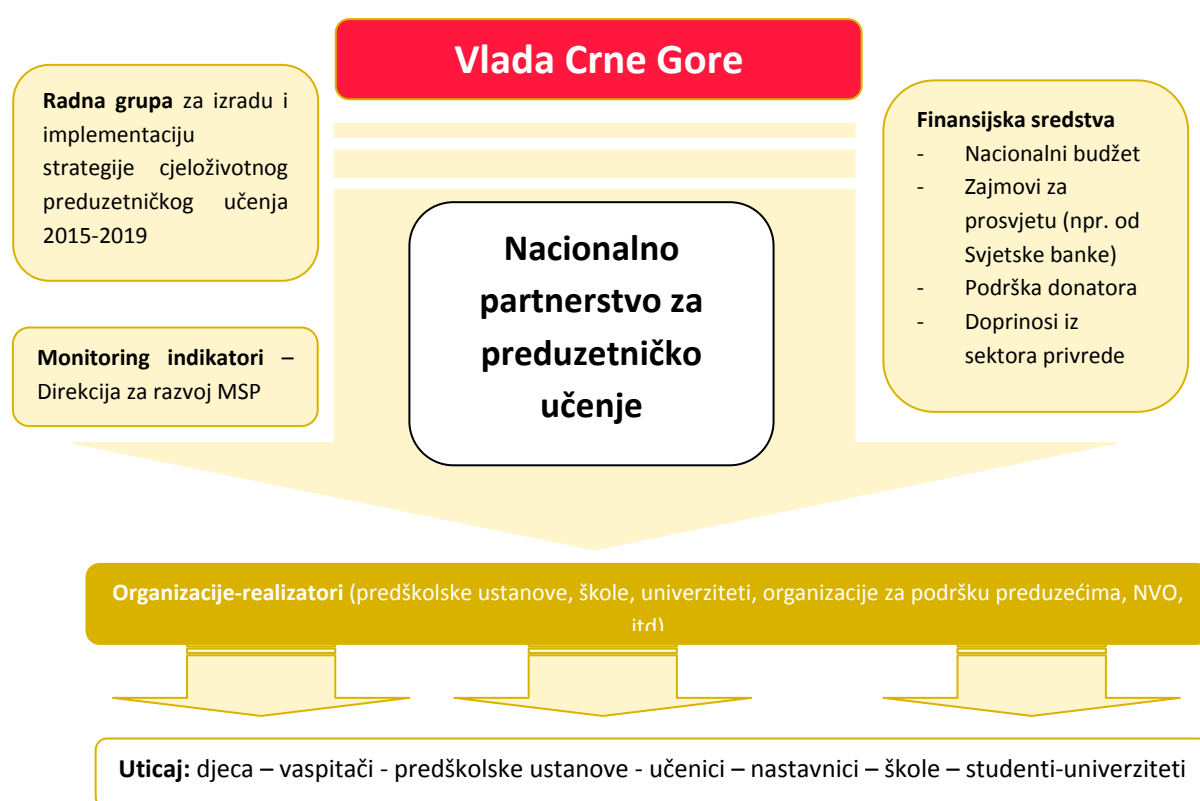
- Potpuno funkcionalno Nacionalno partnerstvo za preduzetničko učenje;
- Izrađeni godišnji akcioni planovi za sprovođenje strategije;
- Pripremljeni godišnji izvještaji o sprovođenju;
- Kontinuirane procjene kroz izvještavanje prema Brižu, Torinu i Aktu o malim preduzećima.

Implementacija i monitoring Strategije

Planirane aktivnosti za implementaciju i monitoring realizacije strategije treba da osiguraju uspostavljanje efikasnih upravljačkih struktura koje će obezbijediti evidentan godišnji napredak u odnosu na strateške ciljeve i relevantne indikatore ostvarenosti koji su definisani za svaku aktivnost u strategiji.

Centralnu ulogu u upravljanju i koordinaciji sprovođenja strategije imaće Nacionalno partnerstvo za preduzetničko učenje, koristeći kao podlogu iskustvo stečeno kroz sprovođenje prethodne strategije. U cilju osiguranja kontinuiteta, članovi Radne grupe, koji su pripremili strategiju imaće ključnu ulogu unutar Nacionalnog partnerstva.

Pregled upravljačke strukture Nacionalnog partnerstva za preduzetničko učenje:

Uloge i funkcije Nacionalnog partnerstva

Nacionalno partnerstvo biće osnaženo kako bi postalo glavno tijelo odgovorno za obezbjeđivanje efektivnog, efikasnog i pravovremenog sprovođenja strategije. U cilju poboljšanja efikasnosti Nacionalnog partnerstva i njegovog osnaživanja, neophodno je sprovesti sljedeće mjere i aktivnosti:

- **Istaknutiji profil** – obezbijediti da sve zainteresovane strane, koje su uključene u aktivnosti sprovođenja preduzetničkog učenja, budu u potpunosti upoznate sa strukturama za upravljanje i koordinaciju i ključnom ulogom Nacionalnog partnerstva; promocija Nacionalnog partnerstva kao upravljačkog tijela u okviru svih projekata i aktivnosti koji se realizuju po osnovu strategije;

- **Umreživanje institucija** – da bi resorna ministarstva prosvjete i ekonomije bila u potpunosti informisana o nadležnostima Nacionalnog partnerstva, isto će nastaviti da radi sa ETF na promociji svojih aktivnosti, što podrazumijeva i osnaženu koordinaciju i zajedničke aktivnosti glavnih institucija zastupljenih unutar Nacionalnog partnerstva;
- **Povećanje formalnih nadležnosti** – na osnovu procjene da li je potrebno formalnije definisanje nadležnosti, uspostaviće se neophodne procedure.

Ključne nadležnosti kojima će upravljati Nacionalno partnerstvo su:

- izrada godišnjih akcionih planova za sprovođenje Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje;
- godišnje izvještavanje Vlade Crne Gore o sprovođenju akcionih planova koji se odnose na Strategiju za cjeloživotno preduzetničko učenje;
- kontinuirano praćenje usklađenosti programskih politika sa prioritetima i mjerama podržanim kroz druge relevantne nacionalne strategije;
- kontinuirano praćenje usklađenosti programskih politika sa prioritetima i mjerama podržanim kroz Evropu 2020 and SEE 2020;
- pružanje podrške sprovođenju procjene indeksa razvoja MSP u skladu sa principima I i VIII i distribucija rezultata i preporuka relevantnim zainteresovanim stranama;
- pružanje podrške realizaciji Kominikea iz Briža i distribucija rezultata i preporuka relevantnim zainteresovanim stranama u stručnom obrazovanju i osposobljavanju;
- pružanje podrške realizaciji Torinskog procesa i distribucija rezultata i preporuka relevantnim zainteresovanim stranama u stručnom obrazovanju i osposobljavanju;
- programiranje pomoći iz IPA II vezano za sektor obrazovanja, zapošljavanja i socijalnih politika i sektor konkurentnosti i inovacija;
- održavanje baze podataka sa publikacijama relevantnih programskih politika i primjera najbolje prakse u preduzetničkom obrazovanju na međunarodnom nivou, radi obezbjeđivanja inputa za izradu akcionih planova;
- podizanje svijesti i pružanje podrške sprovođenju ključnih preporuka za preduzetničko učenje iz izvještaja “Skills 2020 Montenegro – Foresight Report”;
- podizanje svijesti i pružanje podrške ustanovama stručnog obrazovanja u sprovođenju ključnih preporuka Kominikea iz Briža o pospješivanju kreativnosti, inovativnosti i preduzetništva
- završna evaluacija rezultata i efekata strategije i obezbjeđivanje neophodnih sredstava za sprovođenje istog.

Koordinacija

Da bi se obezbijedilo efikasno koordinisanje nadležnostima koje će obavljati Nacionalno partnerstvo, kao i praćenje sprovođenja pojedinačnih aktivnosti iz godišnjih akcionih planova od strane relevantnih institucija zaduženih za realizaciju, Direkcija za razvoj MSP će obavljati funkciju koordinatora za Nacionalno partnerstvo i ulogu ko-predsjedavajućeg na formalnim sastancima Nacionalnog partnerstva, uz predstavnika Ministarstva prosvjete i Ministarstva ekonomije.

U okviru Akcionog plana, **definisana su tri nivoa odgovornosti za mjere i aktivnosti:**

- nosilac aktivnosti –Ministarstvo prosvjete ili Ministarstvo ekonomije;
- glavni partner u realizaciji, i
- drugi relevantni akteri koji mogu da pruže podršku u sprovođenju mjera.

Nosilac aktivnosti pružaće relevantne inpute Nacionalnom partnerstvu za:

- izradu relevantnih djelova godišnjeg akcionog plana u okvirima svoje resorne nadležnosti;
- praćenje sprovođenja mjera;
- odabir i odobrenje aktivnosti koje će se finansirati, u skladu sa relevantnim nacionalnim i međunarodnim procedurama.

Glavni akteri u realizaciji obezbjeđivaće efikasno sprovođenje aktivnosti kroz:

- pružanje relevantnih inputa i poštovanje zahtjeva za finansiranje vezanih za godišnje planiranje sredstava iz nacionalnih ili međunarodnih izvora;
- pripremu izvještaja o sprovođenju u skladu sa dogovorenom dinamikom;
- dostavljanje rezultata sprovedenih aktivnosti u svrhu praćenja i vrednovanja realizacije.

Monitoring

Direkcija za razvoj MSP će, u skladu sa nadležnostima koordinatora Nacionalnog partnerstva, na godišnjem nivou pratiti ostvarivanje strateških ciljeva Strategije, kako bi se obezbijedila potpuna posvećenost svih ključnih činilaca. Nacionalno partnerstvo će jednom godišnje podnositi izvještaj o implementaciji Strategije Vladi Crne Gore radi informisanja i sagledavanja ostvarenih efekata politike razvoja cjeloživotnog preduzetničkog učenja. Na tim osnovama bi se, po potrebi, predlagale i sprovodile korektivne mjere kako bi se na najefikasniji način obezbijedilo sprovođenje predmetne politike.

Usaglašavanje metodologije i povezivanje podataka koji su relevantni za istraživanje i analizu razvoja cjeloživotnog preduzetničkog učenja, kao i kontinuirano unaprjeđenje statističkog praćenja i istraživanja ovog sektora neophodno je da bude usklađeno sa standardima EUROSTAT, OECD i ETF.

U okviru procesa pridruživanja EU i obaveze **sprovođenja principa Akta o malim preduzećima-SBA**, Direkcija za razvoj MSP će raditi Izvještaj o uticaju sprovođenja Strategije na sprovođenje principa SBA, u definisanim vremenskim okvirima. Na taj način će biti omogućeno da se utvrdi napredak Crne Gore u usklađivanju sa politikom cjeloživotnog preduzetničkog učenja u EU, kao i poređenje sa ostvarenjem u okviru Zapadnog Balkana.

Glavni instrumenti za praćenje efekata u odnosu na definisane indikatore biće:

- izvještaji koje Direkciji za razvoj MSP podnose akteri u realizaciji;
- godišnji izvještaj o praćenju realizacije za Vladu Crne Gore;
- izvještavanje o napretku u odnosu na prioritete Kominikea iz Briža;
- procjena vezana za Torinski proces;
- procjena indeksa razvoja MSP, napredak u odnosu na mjerila iz poglavlja 1 i 8 Akta o malim preduzećima
- završna evaluacija strategije.

Finansiranje Strategije

Finansiranje Strategije je planirano, na osnovu godišnjih akcionih planova, iz budžeta ministarstava, javnih institucija, donatora, kao i sredstava poslovnih udruženja privatnog sektora i NVO, na principu planiranih aktivnosti.

U okviru Akcionog plana, urađena je preliminarna procjena najrelevantnijih potencijalnih izvora finansiranja za svaku aktivnost:

- A – sredstva ministarstava i javnih ustanova, iz nacionalnog budžeta i budžeta javnih institucija;
- B – sredstva iz IPA II obezbijedena kao budžetska podrška;
- C – sredstva iz IPA II obezbijedena za realizaciju sektorskih akcionih planova (*fiche*) i projekata;
- D – sredstva iz programa EU (npr. Erasmus+, COSME, Horizont 2020);
- E – sredstva od drugih donatora;
- F – doprinosi iz privatnog sektora.

Donatorska podrška predstavlja jedan od stubova efikasne realizacije politike razvoja cjeloživotnog preduzetničkog učenja. U tom cilju, veoma je važno nastaviti sa daljim razvojem partnerskih odnosa sa donatorima i nastojati da se realizacijom projekata ostvare efekti koji su u funkciji systemske reforme i približavanja EU. U periodu do 2019. godine, sve više će se potencirati finansiranje sprovođenja konkretnih mjera i aktivnosti definisanih u strategijama koje usvaja Vlada Crne Gore. Takođe, neophodno je obezbijediti efikasnu koordinaciju različitih donatorskih projekata, kako bi se obezbijedila puna efikasnost i izbjeglo preklapanje u pojedinim aktivnostima.

Akcioni plan implementacije Strategije

Akcioni plan prikazuje strateški pregled aktivnosti planiranih za cjelokupan period sprovođenja strategije, čijom će realizacijom upravljati institucije i organizacije relevantnih aktera zastupljenih u Nacionalnom partnerstvu. Prilikom utvrđivanja mjera i aktivnosti, ključni kriterijumi za odabir bili su dostupnost fizičkih, ljudskih i finansijskih resursa neophodnih za sprovođenje. Predložene su tri šire vrste mjera:

- **nove:** mjere u oblasti koja još nije razvijena, na osnovu analize onoga što nedostaje (npr. razvoj preduzetničkog učenja na predškolskom nivou, uvođenje preduzetništva u nastavne programe za gimnazije);
- **širenje:** mjere koje će proširiti postojeću pokrivenost pilot projektom (ili sličnim), tako da isti pokrije ili nove nivoe obrazovanja ili nove regione u Crnoj Gori (npr. regionalno širenje preduzetničkih centara);
- **intenziviranje:** mjere koje će osnažiti mreže, odnosno zajednice za razmjenu primjera dobre prakse (npr. unaprijeđivanje procesa edukacije nastavnika tokom studija i na radnom mjestu)

Detaljno planiranje mjera i aktivnosti, uključujući detaljnije budžete i konkretnije „SMART“ indikatore, biće definisano u godišnjim akcionim planovima.

OPŠTI CILJ 1. Djeci, učenicima i studentima je data mogućnost da razviju preduzetničku kompetenciju na svim nivoima obrazovanja

	Planirane aktivnosti	Očekivani rezultati	Indikatori ostvarenosti i izvori verifikacije (IV – izvori verifikacije)	Nadležnost	Dinamika i potencijalni izvor finansiranja
1.1.	Operativni cilj: UNAPREĐIVANJE PREDUZETNIČKOG OBRAZOVANJA U OSNOVNOM, SREDNJEM I VISOKOM OBRAZOVANJU				
	Zadatak: Primjena principa preduzetničkog učenja kroz razvoj ključnih kompetencija				
1.1.1	Uvođenje preduzetništva kao ključne kompetencije kroz opšteobrazovne predmete u osnovnim i srednjim stručnim školama (kroskurikularni/interdisciplinarni pristup)	Preduzetništvo kao ključna kompetencija razvijeno kod učenika, čime se unaprijeđuju ishodi učenja i buduće zapošljavanje	<ul style="list-style-type: none"> - Uvedena ključna kompetencija u 50% osnovnih škola - Uvedena ključna kompetencija u 50% gimnazija - Uvedena ključna kompetencija u 50% srednjih stručnih škola (I.V.: Izvor verifikacije: Proces obezbjeđenja kvaliteta)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ i CSO U saradnji sa: osnovnim i srednjim stručnim školama	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, E

			škola)		
1.1.2	Uvođenje i unaprijeđenje obaveznih i/ili izbornih predmeta i/ili sadržaja (Preduzetništvo kao izborni predmet za VIII razred osnovne škole, Preduzetništvo za I ili II razred gimnazije i Preduzetništvo za III ili IV razred srednjih stručnih škola	Preduzetničke vještine razvijene kod učenika osnovnih i srednjih škola, čime se povećavaju buduće zapošljavanje i relevantnost obrazovanja za tržište rada	- Uvedeni obavezni sadržaji kao obavezan ili izborni predmet u 30% osnovnih i srednjih stručnih škola (I.V.: Proces obezbjeđenja kvaliteta škola)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: (ZZŠ) zajedno sa CSO U saradnji sa: srednjim stručnim školama	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, E
1.1.3	Razvijanje preduzetničkih znanja i vještina kroz slobodne aktivnosti i kroz obavezne izborne sadržaje	Usvojen program za razvijanje preduzetničkih znanja i vještina kroz slobodne aktivnosti i kroz obavezne izborne sadržaje	- Razvijene slobodne aktivnosti iz oblasti preduzetničke edukacije u 30% osnovnih i srednjih škola (I.V.: Proces obezbjeđenja kvaliteta škola) (I.V. Eksterno utvrđivanje kvaliteta)	Nosilac aktivnosti: MP Glavni partner u realizaciji: ZZŠ, CSO i ICCG U saradnji sa: osnovnim i srednjim stručnim školama	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, C, E, F
1.1.4	Izrada pilot projekta radi uvođenja 'pasoša za preduzetničko učenje' namijenjenog učenicima, u kojem će se bilježiti sve preduzetničke aktivnosti (obavezne i slobodne) u kojima oni učestvuju tokom cjelokupnog perioda svog školovanja	Učeničko demonstriranje preduzetničkih vještina poslodavcima Unaprijeđeno zapošljavanje učenika Osnova za buduću akreditaciju stečenih znanja i vještina u svrhu tercijarnog obrazovanja	- Broj škola koje učestvuju u pilot programu 'pasoš za preduzetničko učenje' - Broj učenika koji učestvuju formalnim i neformalnim preduzetničkim aktivnostima (I.V.: Praćenje godišnjih akcionih planova)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ i škole	2017-2019 Potencijalni izvori finansiranja: B, C, D, E
1.1.5	Promovisanje značaja preduzetničkih vještina za zapošljavanje i preduzetništva kao izbora zanimanja kroz karijernu (profesionalnu) orijentaciju	Podignut nivo svijesti kod učenika, studenata, o tome kako će im savladavanje preduzetničkih vještina pomoći da nađu posao, odnosno da postanu preduzetnici	- Materijali za karijernu orijentaciju izrađeni za različite nivoe obrazovanja - Broj učenika, studenta kojima je obezbijeđena karijerna orijentacija o preduzetništvu kao izboru zanimanja (I.V.: Praćenje godišnjih akcionih planova)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ, CSO, Univerziteti	2016 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, F

1.1.6	Savjetodavne usluge za roditelje o načinu na koji mogu da podrže svoju djecu u preduzetničkom učenju	Povećano učešće roditelja u razvoju preduzetničkih vještina Podignut nivo obrazovnih dostignuća učenika	<ul style="list-style-type: none"> - Izrađeni materijali za savjetodavne usluge roditeljima - Broj škola koje pružaju savjetodavne usluge za roditelje (I.V.: Praćenje godišnjih akcionih planova)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: škole, fakulteti i preduzetnici	2015 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, F
1.1.7	Uvođenje preduzetništva u nastavnim programima neekonomskih fakulteta	Izrada studije izvodljivosti/akcionog plana za uvođenje preduzetništva na neekonomskim fakultetima	<ul style="list-style-type: none"> - Broj/procentat fakulteta koji imaju predmet preduzetništvo u obrazovnim programima - Broj/procentat studenata koji pohađaju nastavu iz preduzetništva - Broj/procentat sprovedenih obuka za profesore - Broj/procentat obučanih profesora (I.V.: Studija izvodljivosti, Nastavni programi, Godišnji izvještaji Ministarstva prosvjete, SBA)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ustanove visokog obrazovanja	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, D, E, F
1.2	Operativni cilj: UVOĐENJE PREDUZETNIČKE KOMPETENCIJE U PREDŠKOLSKO VASPITANJE				
	<u>Zadatak:</u> Kreiranje podloge za „nadogradnju“ učenja na svim nivoima obrazovanja				
1.2.1	Pilot projekat za uvođenje osnovnih elemenata vještina preduzetničkog učenja na predškolskom nivou	Unaprijediti važne vještine kod predškolske djece Pripremiti djecu za polazak u školu i dalje aktivnosti preduzetničkog učenja Medijska kampanja	<ul style="list-style-type: none"> - Tipski nastavni programi i primjeri dobre prakse - Broj predškolskih ustanova koje učestvuju – reper 20% (I.V.: Usvojeni nastavni programi, izvještaji predškolskih ustanova)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ U saradnji sa: predškolskim ustanovama	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, E, F

OPŠTI CILJ 2. Vaspitno-obrazovne ustanove sposobne da efikasno sprovede preduzetničko učenje na svim nivoima obrazovanja

	Planirane aktivnosti	Očekivani rezultati	Indikatori ostvarenosti i izvori verifikacije (IV – izvor verifikacije)	Nadležnost	Dinamika i potencijalni izvor finansiranja
2.1.	Operativni cilj: RAZVOJ PREDUZETNIČKIH ŠKOLA				
	Zadatak: Planiranje realizacije formalnih, neformalnih i vannastavnih aktivnosti preduzetničkog učenja u sektoru obrazovanja kako bi se razvijao puni dijapazon preduzetničkih sposobnosti				
2.1.1	Osnivanje preduzetničkih klubova, otvaranje preduzetničkih centara u Podgorici i na primorju	Unapređenje razvoja preduzetničkih znanja i vještina kroz vannastavne aktivnosti	- Osnovano 30 preduzetničkih klubova i 1 preduzetnički centar (I.V.: Praćenje godišnjih akcionih planova)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ i CSO U saradnji sa: srednjim stručnim školama	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, E
2.1.2	Izrada školskog razvojnog plana (obuka direktora i uprava škola)	Povećan institucionalni kapacitet unutar škola za sprovođenje preduzetničkog učenja	- Izrađen školski razvojni plan i obučeni svi direktori (I.V.: Školski razvojni planovi)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ i CSO U saradnji sa: osnovnim i srednjim stručnim školama	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, E
2.2	Operativni cilj: PRUŽANJE POMOĆI ŠKOLSKIM ODBORIMA, RAZREDNIM STARJEŠINAMA I NASTAVNICIMA DA PREPOZNAJU KAKO MOGU KONTINUIRANO DA UNAPRIJEĐUJU SVOJE NASTAVNE PROGRAME U CILJU REALIZACIJE PREDUZETNIČKOG UČENJA				
	Zadatak: Izrada pedagoško-didaktičkog materijala za unaprijeđivanje kvaliteta realizacije preduzetničkog učenja u školama, samoevaluaciju i nagrađivanje				
2.2.1	Uključivanje ključne kompetencije Preduzetništvo u Metodologiju za utvrđivanje kvaliteta rada u obrazovno-vaspitnim	Školama obezbijeđene metodološke smjernice za unaprijeđivanje kvaliteta realizacije preduzetničkog	- Usvojena Metodologija za utvrđivanje kvaliteta rada i uključeni indikatori za određivanje kvaliteta rada	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete	2015-2019 Potencijalni izvori

	ustanovama	obrazovanja	(I.V.: Usvojena metodologija)	Glavni partner u realizaciji: ZZŠ i CSO	finansiranja: A, B
2.2.2	Izrada instrumenata za samoevaluaciju za škole, kako bi se mjerio efekat u realizaciji preduzetničkog učenja	Školski odbori mogu bolje da prepoznaju oblasti za unaprijeđivanje, i potrebe za kontinuiranim profesionalnim razvojem kadra	- Razvijeni instrumenti za samoevaluaciju za škole - Broj škola koje koriste instrumente za samoevaluaciju (I.V.: Proces obezbjeđenja kvaliteta škola) (I.V.: Eksterno utvrđivanje kvaliteta)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ i CSO U saradnji sa: osnovnim i srednjim stručnim školama	2016-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, D, E
2.2.3	Uvođenje nacionalnog programa nagrađivanja u svrhu priznavanja dostignuća preduzetničkih škola	Škole su podstaknute da koriste instrumente za nagrađivanje u cilju isticanja svojih dostignuća	- Nacionalni program nagrađivanja u različitim kategorijama sa priznanjima za najpreduzetniju školu, najpreduzetnijeg nastavnika, najbolji projekat učeničkog preduzetništva (I.V.: Funkcionalan program nagrađivanja)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ ICCG i CSO U saradnji sa: ustanovama visokog obrazovanja	2016-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, D, F
2.2.4	Podsticati škole da pripremaju studije pojedinačnih primjera dobre prakse i inovativnih pristupa preduzetničkom učenju, radi razmjene iskustava	Škole imaju pristup praktičnim primjerima kako razvijati preduzetičku školu, na osnovu primjera iz zemlje i inostranstva	- Studije pojedinačnih slučajeva objavljene na nacionalnim obrazovnim web site-ovima i međunarodnim portalima sa primjerima najbolje prakse iz preduzetničkog učenja (npr. Preduzetništvo360) (I.V.: Studije pojedinačnih slučajeva objavljene a) u zemlji, b) u inostranstvu))	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Studije pojedinačnih slučajeva pripremaju relevantne institucije, kao što su: ZZŠ, osnovne i srednje škole, CSO, ustanove visokog obrazovanja	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, D, F
2.3	Operativni cilj: UNAPRIJEĐIVANJE VJEŠTINA NASTAVNIKA ZA PRUŽANJE PREDUZETNIČKOG UČENJA				
	<u>Zadatak:</u> Osposobljavanje i kontinuirani profesionalni razvoj nastavnika				
2.3.1	Razvoj i primjena metoda i instrumenata za procjenu i ocjenu transverzalnih vještina	Razvijeni metodi i instrumenti za procjenu i ocjenu transverzalnih vještina	- Metodi i instrumenti dostupni nastavnicima (I.V.: Metodi i instrumenti objavljeni na web site-u ZZŠ)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ i CSO	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja:

					A, B, F
2.3.2	Uspostaviti internet forum/mrežu za nastavnike da diskutuju o svojim pristupima realizaciji preduzetničkog učenja	Učenje od kolega i lične interpretacije nastavnika u cilju razvoja efikasnija strategija učenja za učenike	<ul style="list-style-type: none"> - Internet forum uz voditelja diskusije sa pristupom samo za registrovane nastavnike i škole (I.V.: Internet forum)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ U saradnji sa: CSO, osnovnim i srednjim stručnim školama	2016-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C
2.3.3	Ojačati ulogu Savjeta za visoko obrazovanje u vezi sa početnom edukacijom nastavnika kako bi se obezbijedilo da nastava iz preduzetničkog učenja bude u potpunosti obuhvaćena dodatnim obrazovanjem nastavnika	Svi novi nastavnici sposobni su da realizuju nastavne planove uključujući preduzetničku kompetenciju u granicama svog stručnog nivoa i oblasti	<ul style="list-style-type: none"> - Programi dodatnog osposobljavanja nastavnika obuhvataju razvoj preduzetničke kompetencije kod studenata pedagogije - Obučeno 80% nastavnika (I.V. : Izvještaji Savjeta za visoko obrazovanje)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: Savjet za visoko obrazovanje U saradnji sa: ZZŠ, CSO, ustanovama visokog obrazovanja	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, D, E
2.3.4	Nastaviti i osnaživati program radionica i kontinuiranog profesionalnog razvoja za osposobljavanje nastavnika u školama na temu preduzetničke kompetencije za sve nivoe škole i vaspitača u predškolskim ustanovama	Redovno preispitivanje i osavremenjivanje nastavnog procesa i planova za časove o preduzetničkom učenju od strane nastavnika Povećane mogućnosti za osavremenjivanje vještina nastavnika kroz zajednice praktičara	<ul style="list-style-type: none"> - Obučeno 80% nastavnika u srednjim stručnim školama, 50% nastavnika u osnovnim školama, 30% nastavnika u gimnazijama i 20% predškolskih vaspitača za pružanje preduzetničkog učenja - Najmanje tri regionalne radionice o preduzetničkom učenju godišnje (I.V.: Izvještavanje o godišnjim akcionim planovima)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ U saradnji sa: CSO, ustanovama visokog obrazovanja	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, D, E
2.3.5	Promovisati mogućnosti za mobilnost nastavnika na kraće vrijeme kako bi se lično upoznali sa načinom na koji se preduzetničko učenje realizuje u državama-članicama EU	Značajnije profesionalno priznavanje nastavnika u oblasti preduzetničkog učenja Uvođenje novih ideja i metoda realizacije	<ul style="list-style-type: none"> - Objavljivanje informacija o mogućnostima za mobilnost nastavnika unutar EU - Učešće u Erasmus+ (I.V.: informacije o obrazovnim web site-ovima)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ U saradnji sa: CSO, ustanovama visokog obrazovanja	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, D

2.4	Operativni cilj: USPOSTAVLJANJE PROGRAMA DODJELE BESPOVRATNIH SREDSTAVA U CILJU PODSTICANJA RAZVOJA PREDUZETNIČKIH ŠKOLA				
	Zadatak: Realizacija inicijativa i partnerstava između vaspitno - obrazovnih ustanova i privrede koji podržavaju preduzetničko učenje na lokalnom nivou				
2.4.1	Utvrđiti pravila i procedure, i obezbijediti sredstva za program dodjele bespovratnih sredstava u malom obimu, putem konkursa, radi finansiranja pilot projekata obrazovnih ustanova i prosvjetno-poslovnih partnerstava	Podstaci inovativne modele za razvoj preduzetničkog obrazovanja na lokalnom nivou Pripremiti ustanove za buduće učešće u aktivnostima Erasmus+	- Broj podnositelja prijave za dodjelu bespovratnih sredstava - Broj dodijeljenih sredstava - Broj uspješno završenih projekata (I.V.: Završni izvještaji korisnika sredstava)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ZZŠ i CSO U saradnji sa: ustanovama visokog obrazovanja, školama	2018-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, C, E
2.5	OPERATIVNI CILJ: RAZVOJ PREDUZETNIČKOG UNIVERZITETA				
	Zadatak: Kreiranje međunarodno konkurentnog i globalno pozicioniranog pružanja preduzetničkog učenja na univerzitetima				
2.5.1	Izvršiti samoevaluaciju (procjenu) dobre preduzetničke prakse u visokom obrazovanju u Crnoj Gori, na osnovu alata EC/OECD-a – HEInnovate	Prepoznati nedostaci u razvoju preduzetničkih univerziteta, kao osnova za planiranje budućih mjera i aktivnosti Distribuirani primjeri dobre prakse i razvoj mreža za učenje među akademskim osobljem	- Realizovan alat za procjenu – HEInnovate (I.V.: izvještaji za Ministarstvo prosvjete)	Nosilac odgovornosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ustanove visokog obrazovanja U saradnji sa: Ministarstvom nauke, CSO	2015 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, F
2.5.2	Unaprijediti razvoj inovativnih preduzeća iz naučno-istraživačke baze	Razvijeno više konkurentnih, inovativnih preduzeća, prema modelu pametne specijalizacije	- Broj inovativnih preduzeća koja su kreirali predavači i studenti (I.V. : Interni monitoring univerziteta, MONSTAT)	Nosilac odgovornosti: Ministarstvo prosvjete/Ministarstvo nauke Pojedinačni doprinosi relevantnih aktera, uključujući: CSO, ustanove visokog obrazovanja, UDG, učešće privrede	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, D, F
2.5.3	Učiniti cjeloživotno preduzetničko učenje centralnom misijom u visokom obrazovanju	Realizacija Strateškog plana za cjeloživotno učenje Univerziteta Crne Gore	- Procenat studenata koji učestvuju u aktivnostima preduzetničkog učenja u formalnom i neformalnom visokom obrazovanju povećan za 50%	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ustanove	2015-2019 Potencijalni izvori

			<ul style="list-style-type: none"> - Broj uspostavljenih prosvjetno-poslovnih partnerstava (I.V.: izvještaji o sprovođenju Strateškog plana za cjeloživotno učenje)	visokog obrazovanja U saradnji sa: Ministarstvom nauke, PKCG, UPCG, CSO, MBA	finansiranja: A, B, D, F
2.5.4	Unaprijediti karijernu orijentaciju na tercijarnom nivou kroz direktniji fokus na preduzetništvu kao izboru zanimanja	Veći broj diplomaca opredjeljuju se za to da postanu preduzetnici, ili da rade u MSP	<ul style="list-style-type: none"> - Broj samozaposlenih diplomaca - Broj diplomaca zaposlenih u MSP - Broj novoosnovanih preduzeća koja su pokrenuli diplomci i profesori (I.V. : interni monitoring institucija visokog obrazovanja)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ustanove visokog obrazovanja U saradnji sa: PKCG, UPCG, ZZCG, MBA, UDG	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, E, F

OPŠTI CILJ 3. Veća relevantnost obrazovanja kroz efikasnije povezivanje vaspitno-obrazovnih ustanova, privrede i društva

	Planirane aktivnosti	Očekivani rezultati	Indikatori ostvarenosti i izvori verifikacije (IV – izvor verifikacije)	Nadležnost	Dinamika i potencijalni izvor finansiranja
3.1	Operativni cilj: RAZVOJ PARTNERSTAVA IZMEĐU ŠKOLA I PREDUZEĆA				
	Zadatak: Povećati učešće lokalnih preduzeća u školama i povećati relevantnost obrazovanja za lokalnu privredu				
3.1.1	Relacija pedagoško-andragoškog osposobljavanja za mentore iz preduzeća (instruktore praktične obuke)	Veće učešće poslodavaca u obrazovnom procesu i povećanje kvaliteta praktične obuke učenika	<ul style="list-style-type: none"> - Broj mentora u preduzećima koji su pohađali obuku/bili mentori učenicima - Broj izdatih sertifikata (I.V.: Izvještaj CSO i partnera)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: CSO u saradnji sa UPCG, PKCG, MBA	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B
3.1.2	Unaprijeđen proces uključivanja preduzetnika sa uspješnom biznis praksom u praktičnu nastavu/sklapanje ugovora o saradnji između škola relevantnih privrednih subjekata	Unaprijediti saradnju škola i lokalne zajednice	<ul style="list-style-type: none"> - Broj uspostavljenih partnerstava - Broj škola i broj učenika na praksi - Broj privrednika sa uspješnom biznis praksom u 	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: srednje	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja:

			praktičnoj nastavi (I.V.: Interni monitoring institucija srednjeg obrazovanja i poslovnih udruženja)	stručne škole U saradnji sa: UPCG, PKCG, MBA	A, B
3.1.3	Procjena izvodljivosti dalje integracije Crne Gore u regionalne i međunarodne mreže (npr. Mreže EU-a, Junior Achievement)	Pristup metodima i potencijalnim projektnim partnerima za širenje partnerstava između škola i preduzeća	- Broj novih mreža kojima se pridružilo - Broj ustanova iz Crne Gore koje su aktivne unutar mreža (I.V.: Godišnji izvještaji o sprovođenju strategije)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete/Ministarstvo ekonomije Glavni akteri u realizaciji: CSO u saradnji sa Direkcijom za razvoj MSP	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B
3.2	Operativni cilj: RAZVOJ PREDUZETNIČKIH VJEŠTINA KROZ PROGRAME OBUKE I MENTORSTVA ZA MSP				
	<u>Zadatak: Edukacija, obuke i sticanje znanja i vještina</u>				
3.2.1	Realizacija programa obuke za novoosnovana preduzeća	Povećana dostupnost obuke za potencijalne preduzetnike širom Crne Gore	- Broj početnika u biznisu, - Unaprjeđene vještine polaznika obuke - Broj realizovanih programa - Broj polaznika (I.V.: Izvještaji provajdera obuke, SBA)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Glavni akteri u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP, u saradnji sa PKCG, UPCG, ZZZCG, CRNVO, MBA	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, D, E, F
3.2.2	Uspostavljanje sistema za sprovođenje analize potreba za obukom u MSP	Sprovedena analiza potreba za osposobljavanjem u MSP	- Razvijeni instrumenti (upitnici) za prikupljanje podataka - Urađena analiza potreba za obukom u najmanje 20% MSP (I.V.: Izvještaji Direkcije za razvoj /UPCG)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Glavni akteri u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP, u saradnji sa UPCG	2015 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, F
3.2.3	Realizacija obuka o konkretnim temama prepoznatim kroz analizu potreba za osposobljavanjem	Obuka za MSP i potencijalne preduzetnike na različite teme izvedena u svim regionima Crne Gore	- Broj MSP - Broj izvedenih obuka - Broj polaznika	Pojedinačne aktivnosti različitih relevantnih aktera: PKCG, Direkcija za razvoj MSP, ZZZCG, UPCG, MBA, CRNVO	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja:

			- Broj opština u kojima se izvodi obuka (I.V.: izvještaji o vrednovanju obuka)		A, B, C, D, E, F
3.2.4	Realizacija obuka u cilju sticanja kompetencija za zaposlene u institucijama koje se bave podrškom osnivanja i razvoja MSP i promocija	Unaprijeđeni kapaciteti zaposlenih	- Broj institucija za podršku preduzećima - Broj obuka - Broj polaznika (I.V.: Izvještaji, mediji)	Pojedinačne aktivnosti različitih relevantnih aktera: Direkcija za razvoj MSP, PKCG, UPCG, MBA, ZZCG, CRNVO	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, D, E, F
3.2.5	Realizacija programa mentorstva za MSP	Unaprijeđenje poslovnih vještina u ključnim oblastima za rast preduzeća	- Broj mentora koji vrše mentorstvo - Broj MSP koja imaju mentora (I.V. : Izvještavanje o programu mentorstva JICA)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Glavni partner u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, E, F
3.2.6	Podrška mogućnostima za praktično učenje kroz internacionalizaciju preduzetništva	Usluge posredovanja i informisanja koje MSP dobijaju kroz Evropsku mrežu preduzetništva (EEN)	- Broj preduzetnika i MSP koje podržava EEN (I.V.: Izvještaji EEN)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Glavni partner u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A,D
3.2.7	Snaženje učešća Crne Gore u Evropskoj mreži mentora za žene u preduzetništvu	Veća dostupnost mentorstva za žene u preduzetništvu i potencijalne preduzetnike	- Broj mentora na spisku mreže EK-a - Broj žena u preduzetništvu i potencijalnih preduzetnika koji su dobili pomoć (I.V.: Web site mreže EK)	Pojedinačne aktivnosti različitih relevantnih aktera uključujući: PKCG, UDG	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: D, F
3.2.8.	Korišćenje elektronskih komunikacija, savremenih tehnologija, internet portala	Veće korišćenje ICT tehnologije u međusobnom povezivanju aktera u implementaciji	- Broj kreiranih/korišćenih web portala - Broj kroišćenih kreiranih/korišćenih baza podataka (I.V.: Web site-ovi, baze podataka)	Nosilac aktivnosti: Nacionalno partnerstvo i svi akteri u implementaciji	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, E, F

3.3	Operativni cilj: RAZVOJ KAPACITETA ZA SPROVOĐENJE PREDUZETNIČKOG OBRAZOVANJA ODRASLIH				
	Zadatak: Dalje osnažiti infrastrukturu podrške preduzetničkom obrazovanju odraslih				
3.3.1	Razvoj mreže organizatora preduzetničkog osposobljavanja odraslih u svim opštinama u Crnoj Gori	Obučeni instruktori za preduzetničko osposobljavanje odraslih	- Broj instruktora koji mogu da izvode obuku u različitim opštinama (I.V.: Izvještaji CSO)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: CSO, u saradnji sa Direkcijom za razvoj MSP	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, D, F
3.3.2	Pristup kontinuiranoj edukaciji za odrasle polaznike u srednjim stručnim školama, u cilju razvoja preduzetničke kompetencije	Veći broj vještina za zapošljavanje razvijen među licima koja su napustila školu i drugim grupama kojima je potrebna nadgradnja vještina	- Broj odraslih koji pohađaju kurseve stručnog obrazovanja, uključujući preduzetničko učenje (I.V.: izvještaji srednjih stručnih škola za CSO)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: CSO	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, F
3.3.3	Uspostavljanje virtuelnih preduzeća i osposobljavanje nezaposlenih lica za rad u njima	Unaprijeđene vještine polaznika	- Broj virtuelnih preduzeća - Broj polaznika (I.V.: Izvještaji ZZZCG)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo rada i socijalnog staranja Glavni partner u realizaciji: ZZZCG	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, F
3.3.4	Razvoj socijalnog preduzetništva među licima sa invaliditetom, odnosno društveno marginalizovanim grupama	Mogućnosti za zapošljavanje za lica s invaliditetom i društveno marginalizovane grupe	- Broj obuka i treninga na temu socijalnog preduzetništva (IV: Izvještaji NVO)	Nosilac aktivnosti: NVO sektor	2016-2019 Potencijalni izvori finansiranja: E, F
3.4	OPERATIVNI CILJ: VEĆA RELEVANTNOST TERCIJARNOG OBRAZOVANJA U ZADOVOLJAVANJU POTREBA ZA STRUČNIM ZNANJIMA I VJEŠTINAMA U CRNOJ GORI				
	Zadatak: Razvoj partnerstava između ustanova visokog obrazovanja i privrede				
3.4.1	Izraditi smjernice nacionalne programske politike o uspostavljanju partnerstava između vaspitno-obrazovnih ustanova i privrede	Izrađena metodološka osnova za jednoobrazni pristup partnerstvima između vaspitno –obrazovnih	- Partnerstvo relevantnih aktera - Objavljene smjernice	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete/ Ministarstvo ekonomije Glavni partner u realizaciji: Direkcija	2015 Potencijalni izvori

		ustanova i privrede	(I.V.: Objava na web sajtu)	za razvoj MSP, PKCG, UPCG, MBA	finansiranja: A, B, C, D
3.4.2	Podsticati univerzitete da izrade strateške akcione planove za razvoj partnerstava između ustanova visokog obrazovanja i privrede	Veća povezanost ustanova visokog obrazovanja i privrede Veće učešće u međunarodnim mrežama za učenje o dobroj praksi	- Strateški akcioni planovi za partnerstva između ustanova visokog obrazovanja i privrede (I.V.: Usaglašeni akcioni planovi)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ustanove visokog obrazovanja	2015-2016 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, D, F
3.4.3	Unaprijediti proces uključivanja preduzetnika sa uspješnom biznis praksom u praktičnu nastavu/sklapanje ugovora o saradnji između ustanova visokog obrazovanja i relevantnih privrednih subjekata	Unaprijediti saradnju ustanova visokog obrazovanja i privrede	- Broj uspostavljenih partnerstava - Broj ustanova visokog obrazovanja i broj studenata na praksi - Broj privrednika sa uspješnom biznis praksom u praktičnoj nastavi (I.V.: Interni monitoring institucija visokog obrazovanja i poslovnih udruženja)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Glavni partner u realizaciji: ustanove visokog obrazovanja U saradnji sa: PKCG, UPCG, MBA univerzitetima, Direkcijom za razvoj MSP	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, F

OPŠTI CILJ 4. Podizanje svijesti i šire učešće društvene zajednice u preduzetničkim aktivnostima

	Planirane aktivnosti	Očekivani rezultati	Indikatori ostvarenosti i izvori verifikacije (IV – izvor verifikacije)	Nadležnost	Dinamika i potencijalni izvor finansiranja
4.1	Operativni cilj: PODIZANJE SVIJESTI DRUŠTVENE ZAJEDNICE O VAŽNOSTI PREDUZETNIČKOG UČENJA				
	<u>Zadatak:</u> Promocija preduzetničkog učenja u obrazovnom sistemu Crne Gore				
4.1.1	<p>Promocija preduzetničkih ideja</p> <ul style="list-style-type: none"> - Skupovi i sastanci za razmjenu znanja - Obezbjediavanje resursa za informisanje o preduzetničkom učenju - Nacionalna takmičenja - Povezivanje poslovnih ideja sa potencijalnim partnerima 	<p>Povećana vidljivost preduzetničkih inicijativa na svim nivoima obrazovanja</p> <p>Održan niz različitih skupova</p> <p>Izdavanje časopisa u kojima se promovise preduzetništvo</p> <p>Poslovne ideje povezane sa potencijalnim partnerima</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Broj učesnika u skupovima - Broj posjetilaca relevantnim web site-ovima - Broj podijeljenih brošura, prospekata i drugog informativnog materijala - Godišnji izvještaji, brošure, časopisi - Godišnje nacionalno takmičenje u izradi najboljeg biznis plana - Zimska škola preduzetništva - Business Day - Godišnja Međunarodna preduzetnička konferencija - Berza preduzetničkih ideja <p>(I.V.: Pojedinačno praćenje medija od strane različitih relevantnih aktera)</p>	<p>Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete</p> <p>Pojedinačni doprinosi relevantnih aktera, uključujući: ZZŠ, CSO, ustanove visokog obrazovanja, finansijske institucije, PKCG, UPCG, MBA, UDG, NVO, mediji</p>	<p>2015-2019</p> <p>U kontinuitetu</p> <p>Potencijalni izvori finansiranja:</p> <p>A, B, C, D, E, F</p>
4.1.2	<p>Pripremiti informatore i priručnike o modelima podrške razvoju preduzetničkih znanja i vještina</p>	<p>Unaprijeđeni pristup alatima i informacijama za razvoj preduzetništva kroz izradu informatora i priručnika</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Informatore i priručnici <p>(I.V.: Web sajtovi)</p>	<p>Različiti relevantni akteri različite aktivnosti: Direkcija za MSP, PKCG, UPCG, CSO, ZZZCG, MBA, NVO</p>	<p>2015-2019</p> <p>Potencijalni izvori finansiranja:</p>

					A, B, C, D, E, F
4.1.3	Medijska kampanja podizanja svijesti o preduzetničkom učenju	Veća svijest društvene zajednice i unaprijeđen stav o preduzetništvu i preduzetničkom učenju	- Rezultati promocije sajмова, takmičenja, radionica, seminara, konferencija/objavljenih članaka, TV i radio emisija – prema indikatorima utvrđenim za svaku medijsku kampanju (I.V.: Analiza kampanja)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete Pojedinačni doprinosi različitih aktera, uključujući: CSO, Direkciju za razvoj MSP, ZZŠ, univerzitete, PKCG, UPCG; MBA, NVO	2015-2019 U kontinuitetu Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, D, E, F
Zadatak: Promocija evropskih vrijednosti u razvoju preduzetničkog učenja					
4.1.4	Sprovođenje principa SBA akta (1 i 8)	Uključeni principi SBA akta u politiku razvoja preduzetničkog učenja na svim obrazovnim nivoima u Crnoj Gori	- Poboljšani rezultati za relevantne indikatore u okviru procjene indeksa razvoja MSP (I.V. Godišnji izvještaj o sprovođenju SBA)	Nosilac aktivnosti: M Ministarstvo ekonomije Glavni partner u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C, D, E, F
4.1.5	Organizovanje SME WEEK i Globalne nedjelje preduzetništva	Održana konferencija/radionica o preduzetničkom učenju u okviru Nedjelje malih i srednjih preduzeća i Globalne nedjelje preduzetništva	- Broj učesnika (I.V.: Izvještaji, press clipping)	Nosilac aktivnosti: Privredna komora Crne Gore/ Direkcija za razvoj MSP/UDG Glavni partner u realizaciji: Nacionalno partnerstvo, UDG, škole Pojedinačni doprinosi organizatora skupova	2015-2019 Godišnje, u kontinuitetu Potencijalni izvori finansiranja: A, B, D, F
4.2	Operativni cilj: POBOLJŠANJE PRISTUPA KORIŠĆENJU RASPOLOŽIVIH FINANSIJSKIH INSTRUMENTATA EU				
Zadatak: Pribavljanje finansijskih sredstava za realizaciju aktivnosti vezanih za unaprijeđenje i promociju preduzetničkog učenja					
4.2.1	Korišćenje raspoloživih sredstava u okviru programa EU: :Erasmus+, COSME, HORIZON 2020	Uspostavljen okvir za korišćenje raspoloživih finansijskih instrumenata kroz saradnju institucija uključenih u realizaciju ovih programa	- Broj uspostavljenih međunarodnih partnerstava - Broj podnesenih prijava za finansiranje - Broj uspješnih prijava za finansiranje	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije / Ministarstvo prosvjete/Ministarstvo nauke Pojedinačni podnosioci prijava na	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja:

			- Broj projekata u kojima učestvuje Crna Gora (I.V.: Praćenje izvještaja EK)	konkurse u okviru programa EU	A, B, D, F
4.2.2	Promovisati učešće u programu Erasmus za mlade preduzetnike među preduzetnicima i potencijalnim preduzetnicima u Crnoj Gori	Mladim preduzetnicima pružene mogućnosti da uče i umrežavaju se sa preduzetnicima u državama-članicama EU	- Broj mladih preduzetnika koji učestvuju u programu Erasmus za mlade preduzetnike (I.V.: Praćenje izvještaja EK)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete/ Ministarstvo ekonomije Glavni partner u realizaciji: institucije podrške biznisu	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, D
4.2.3	Obezbijediti da preduzetničko učenje bude obuhvaćeno programiranjem za IPA II kao prioritet, koji će se podržati svim dostupnim modalitetima pomoći	Integrirani pristup cjeloživotnom preduzetničkom učenju i razvoju MSP, kroz uključivanje u operativne programe razvoja ljudskih resursa i konkurentnosti	- Uključivanje aktivnosti cjeloživotnog preduzetničkog učenja definisane u ovoj strategiji u IPA II - Broj podržanih aktivnosti (I.V.: Projektni sažeci mjera i aktivnosti za IPA II)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo prosvjete/ Ministarstvo ekonomije Druga relevantna ministarstva	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A

OPŠTI CILJ 5. Okvir programskih politika za cjeloživotno preduzetničko učenje doprinosi efikasnom preduzetničkom ekosistemu koji povećava konkurentnost Crne Gore

	Planirane aktivnosti	Očekivani rezultati	Indikatori ostvarenosti i izvori verifikacije (IV – izvor verifikacije)	Nadležnost	Dinamika i potencijalni izvor finansiranja
5.1.	OPERATIVNI CILJ: EFIKASNO UPRAVLJANJE I SPROVOĐENJE MJERA DEFINISANIH STRATEGIJOM				
	<i>Zadatak: Razvoj struktura za implementaciju preduzetničkog učenja</i>				
5.1.1	Izrada godišnjih akcionih planova za sprovođenje Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje 2015-2019	Definisan set planiranih aktivnosti za svaku godinu realizacije, sa usaglašenim rezultatima, organizacionim nadležnostima, indikatorima, i izvorima finansiranja realizacije	- Godišnji akcioni planovi (I.V.: Akcioni plan koji je odobrila Vlada Crne Gore)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Glavni partner u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP u saradnji sa drugim relevantnim akterima zastupljenim u Nacionalnom partnerstvu	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A

5.1.2	Snaženje uloge Nacionalnog partnerstva	Nacionalno partnerstvo efikasno rukovodi upravljanjem i sprovođenjem strategije i ima veću nadležnost	- Istaknutiji profil/veća vidljivost Nacionalnog partnerstva - Broj zajedničkih aktivnosti/projekata Nacionalnog partnerstva (I.V.: Godišnje izvještavanje o sprovođenju strategije)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Funkciju koordinatora vrši Direkcija za razvoj MSP Doprinosi svih institucija zastupljenih u Nacionalnom partnerstvu	2015-2016 Potencijalni izvori finansiranja: A, C, D, E
5.2	Operativni cilj: UNAPRIJEŠENJE EFIKASNOSTI U SPROVOĐENJU POLITIKE PREDUZETNIČKOG OBRAZOVANJA KROZ MONITORING ,EVALUACIJU , USKLAĐIVANJE SA NAJBOLJOM PRAKSOM				
	<u>Zadatak: Uspostavljanje sistema za koncipiranje, sprovođenje, monitoring, evaluaciju i usklađivanje programskih politika</u>				
5.2.1	Godišnje izvještavanje o sprovođenju akcionih planova za Strategiju za cjeloživotno preduzetničko učenje 2015-2019 i kontinuirano praćenje usklađenosti sa ključnim strateškim dokumentima (Evropa 2020, SEE2020, Kominikea iz Briža, Torinskog procesa i Skills 2020 Montenegro Foresight Report	Praćenje mjera definisanih u godišnjim akcionim planovima, i prepoznavanje mjera potrebnih u daljim akcionim planovima	- Ostvaren zadovoljavajući napredak u odnosu na planirane rezultate i indikatore (I.V.: Godišnji izvještaji o praćenju pripremljeni za Vladu Crne Gore)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Glavni partner u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A
5.2.2	Podrška sprovođenju procjene indeksa razvoja MSP u skladu sa principima poglavlja I and VIII, i distribuiranje rezultata i preporuka relevantnim zainteresovanim stranama	Utvrđivanje repera za efekte u odnosu na regionalni nivo, i prepoznavanje oblasti za unaprijeđivanje	- Usaglašen set indikatora za procjenu indeksa razvoja MSP- SBA (I.V.: Izvještaji o procjeni indeksa razvoja MSP-SBA)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Glavni partner u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP	2015, 2018 Potencijalni izvori finansiranja: A, C, E
5.2.3	Nezavisna završna evaluacija rezultata i efekata strategije	Prepoznavanje izvučenih pouka/naučenih lekcija i oblasti za unaprijeđivanje i dalji razvoj	- Završna evaluaciona analiza (I.V.: Izvještaji o evaluaciji)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Partner u realizaciji biće izabran putem konkursa	2018, 2021 Potencijalni izvori finansiranja: A, C, E
5.2.4	Održavati bazu podataka sa publikacijama relevantnih programskih politika i primjera	Koncipiranje konkretnih mjera programske politike u	- Održavana i ažurirana baza podataka sa	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo	2015-2019

	najbolje prakse u preduzetničkom obrazovanju na međunarodnom nivou	godišnjim akcionim planovima zasnovano na informacijama o međunarodnoj dobroj praksi	programskim politikama (I.V.: Internet resurs dostupan Nacionalnom partnerstvu)	ekonomije Glavni partner u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP	Potencijalni izvori finansiranja: A, C, D
5.3	OPERATIVNI CILJ: OBEZBJEĐIVANJE DA NOVI I POTENCIJALNI PREDUZETNICI IMAJU CJELOŽIVOTNI PRISTUP OBRAZOVANJU I OSPOSOBLJAVANJU				
	<u>Zadatak:</u> Unaprjeđena okvira politike za snaženje preduzetničkog ekosistema				
5.3.1	Razvoj okvira politike za preduzetničko učenje, ISCED2,3,5&6, žensko preduzetništvo – SBA Indikator 1	Unaprjeđeno preduzetničko učenje na svim nivoima obrazovanja i unaprjeđeni kapaciteti za samozapošljavanje žena	- Relevantni indikatori za procjenu indeksa razvoja MSP-SBA indikator 1 (I.V.: Izvještavanje o nacionalnog strategiji za MSP, i izvještaji o procjeni indeksa razvoja MSP-SBA)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Glavni partner u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP u saradnji sa partnerima	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, B, C
5.3.2	Unaprjeđenje stručnog usavršavanja (obuke za MSP, kvalitet obuke, e-obuka, treninzi za početnike u biznisu, treninzi za rast MSP, treninzi za internacionalizaciju MSP) – SBA indikator 8a	Veća internacionalizacija i ekonomska konkurentnost preduzeća iz Crne Gore Veće mogućnosti za zapošljavanje	- Relevantni indikatori za procjenu indeksa razvoja MSP- SBA indikator 8a (I.V.: Izvještavanje o nacionalnog strategiji za MSP, i izvještaji o procjeni indeksa razvoja MSP-SBA)	Nosilac aktivnosti: Ministarstvo ekonomije Glavni partner u realizaciji: Direkcija za razvoj MSP u saradnji sa partnerima	2015-2019 Potencijalni izvori finansiranja: A, C, D